

บทที่ 5

การเคลื่อนไหวหลัง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้ามีจำนวนมากขึ้นอันเนื่องมาจากปัจจัยสนับสนุนหลายประการ จนทำให้เกิดการต่อต้านจากนายจ้างและฝ่ายขวาอื่น ๆ นำไปสู่การถูกห้ามรวมกลุ่มในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ด้วยประกาศของคณะปฏิวัติ ในบทนี้จะกล่าวถึงปัจจัยที่สนับสนุนการขยายตัวการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้านับแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคมเป็นต้นมา กรณีตัวอย่างของการเคลื่อนไหว และปฏิกิริยาของฝ่ายต่าง ๆ ต่อการเคลื่อนไหวในช่วงนี้จนถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กับสภาพทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิง

การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญของกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนในวันที่ 5 ตุลาคม 2516 ซึ่งนำไปสู่การจับกุมผู้ต้องหา 13 คนในข้อหา “มั่วสุมชกชนให้มี การชุมนุมกันในทางการเมือง” ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 4 ห้ามมั่วสุมชุมนุมในที่สาธารณะเกิน 5 คน และข้อหา “เป็นกบฏภายในราชอาณาจักร” ตามความในกฎหมายอาญามาตรา 116 (คณิศร ตังใจตรง, 2530: 111) จนทำให้เกิดการเดินขบวนครั้งใหญ่ของประชาชนเพื่อร่วมเรียกร้องรัฐธรรมนูญและขอให้ปล่อยผู้ต้องหา 13 คนในวันที่ 14 ตุลาคม นั้น กรรมกรหญิงอาจมีบทบาทที่ไม่เด่นชัดนัก แต่ได้เข้าร่วมในการเดินขบวนครั้งนี้ด้วยโดยการนำของนายประสิทธิ์ ไชโย ผู้นำกรรมกรย่านอ้อมน้อย (เทอดภูมิ ใจดี, สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2538) การเข้าร่วมเดินขบวนของกรรมกรเนื่องมาจากสาเหตุเดียวกันกับประชาชนทั่วไปนั่นคือ “..ใคร ๆ ก็ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น..” (แล ดิลกวิทยรัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) เนื่องมาจากสภาพการเมืองในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา นับแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ (พ.ศ.2501-2507) บ้านเมือง

ตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการมาโดยตลอด เมื่อเริ่มมีกระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยจากกลุ่มนักศึกษาซึ่งสังคมให้ความนับถือว่าเป็นปัญญาชน และเป็นกลุ่มที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูง ประชาชนจึงให้ความสนับสนุนอย่างมาก

หากจะกล่าวโดยแท้จริง จิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนชาวไทยได้รับการกระตุ้นจากกลุ่มนักศึกษามา นับแต่ปีพ.ศ.2512 แล้ว โดยศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยสมัยนายธีรยุทธ บุญมี เป็นเลขาธิการศูนย์ ในครั้งนั้นนายธีรยุทธไม่ได้เน้นในเรื่องทางการเมืองการปกครอง เนื่องจากยังไม่แน่ใจในระบอบการปกครองสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม (พ.ศ.2507-2516) ที่แม้มีการผ่อนคลายความเข้มงวดลงบ้างแต่ยังไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชนทั่วไปนัก นายธีรยุทธได้เริ่มสร้างจิตสำนึกในความเป็นไทยด้วยการรณรงค์ใช้ผ้าดิบ และจัดสัปดาห์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นขึ้น (คณิศร ตั้งใจตรง, 2530: 103) ผลปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นจำนวนมาก เลขาธิการศูนย์ฯ ในสมัยต่อมา จึงเริ่มดำเนินการกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนให้เกิดขึ้นด้วยการออกมากัดค้ำนประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ที่ให้อำนาจนิติบัญญัติเหนืออำนาจตุลาการในการเดินขบวนของนิสิตนักศึกษาครั้งนั้นนายเกรียงกมล เลหาไพโรจน์ หนึ่งในคณะกรรมการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งได้เข้าร่วมเดินขบวนด้วย ได้กล่าวถึงบรรยากาศในการเดินประท้วงจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปสนามหลวงเพื่อร่วมสมทบกับนักศึกษาธรรมศาสตร์และนักศึกษาจากที่อื่น ๆ นั้นว่าประชาชนตาม 2 ข้างทางต่างยกน้ำมาบริการ ให้การสนับสนุนการกระทำทั้งสิ้น

...นักศึกษาเดินจากจุฬาฯ ไปธรรมศาสตร์ไปสนามหลวงสมัยนั้นกรณี 299

นี่ในเดือนธันวาคม 15 (2515) ตลอดข้างทางคนเอาน้ำมาให้ พนักงาน

ธนาคารนี้ แบงค์แถว ๆ หลานหลวง ผมจำได้ ทุกครั้งต้องมีถังน้ำออกมา

ตั้ง ป้อนน้ำมันก็เอาน้ำเย็นมาให้...(กนก วงศ์ทะหง่าน, 2528: 55)

บรรยากาศการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐบาลได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประชาชนจำนวนมากได้ออกมาร่วมชุมนุม แสดงการคัดค้านการปกครองโดยรัฐบาลทหาร แสดงถึงความรู้สึกร่วมกันของคนส่วนใหญ่ที่เริ่มมีการตื่นตัวทางการเมือง ร่วมกันรับรู้ปัญหาและสิทธิของตนที่เกิดขึ้น ดังนั้น

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จึงพบว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในเรื่องใหญ่ ๆ 2 เรื่อง คือ ความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และนโยบายของรัฐบาล

1. ความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ปลุกจิตสำนึกของประชาชนในวงกว้าง มีการพูดถึงประชาธิปไตย และความเป็นธรรมมากขึ้น เปลี่ยนจากการรอรับความช่วยเหลือมาเป็นเรียกร้องในสิ่งที่ตนพึงมีพึงได้จากรัฐบาล ซึ่งนอกจากจะหมายถึงการหยุดงานชุมนุมเรียกร้องต่างๆ แล้ว ยังรวมถึงการจัดตั้งองค์กรพิทักษ์สิทธิของประชาชนด้วย ตัวอย่างเช่น การจัดตั้ง “สหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน” เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ.2516 โดยนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่สนใจปัญหาสังคม ได้แก่ โคทม อารียา มาลี พงษ์พงศาวิลี มีจุดประสงค์เพื่อพิทักษ์สิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยยึดหลักกฎหมาย เนื่องจากเล็งเห็นว่ากฎหมายมีผลโดยตรงต่อสิทธิเสรีภาพ ในบางครั้งกฎหมายได้กลายเป็นสิ่งรีดรอนเสรีภาพของประชาชนเสียเองซึ่งผู้ที่เสียเปรียบมักเป็นกรรมกร ชาวไร่ชาวนา การเคลื่อนไหวของสหภาพฯ จึงเน้นที่ประเด็นการกระตุ้นจิตสำนึกเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น การออกวารสารรายเดือนชื่อ “สิทธิเสรีภาพ” แต่ออกได้ไม่นานก็หมดทุน การจัดสัมมนา การจัดรายการเผยแพร่ประชาธิปไตย และการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกับองค์กรต่างๆ (ชูศักดิ์ เจริญหงษ์ทอง และบัณฑิต ธรรมตรีรัตน์, 2534: 36)

ต่อมาบทบาทของสหภาพฯ หยุดชะงักไปชั่วคราวภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และได้กลับมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่งในปีพ.ศ. 2521 ต่อมาในพ.ศ. 2526 สหภาพฯ ได้ยื่นเรื่องขอจดทะเบียนเป็นสมาคมได้สำเร็จ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.)” นับแต่นั้นมา อย่างไรก็ตาม แนวทางการเคลื่อนไหวยังคงเน้นการช่วยเหลือกรรมกร และชาวไร่ชาวนามาจนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างของการจัดตั้งสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนแสดงให้เห็นถึงความสนใจปัญหาสังคมในวงกว้างมากขึ้น สิ่งนี้ได้เกิดขึ้นมากในกลุ่มนักวิชาการ นักศึกษา และปัญญาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มนิสิตนักศึกษา ซึ่งกำลังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสังคมนิยมที่แพร่เข้ามา อันเนื่องจากการเปิดกว้างทางความคิดหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้นักศึกษาเริ่มมองปัญหาต่าง ๆ ว่าเกิดจากการไม่ได้รับ

ความเท่าเทียมกันในสังคม ปรารถนาจะเข้าไปช่วยเหลือ ความแตกต่างจากสภาพความเป็นอยู่ของตน ทำให้นักศึกษาซึ่งส่วนหนึ่งมีความเป็นอยู่ที่ดีเริ่มสนใจสังคมรอบตัวมากขึ้น สุชีลา ตันชัยนันท์ ได้เล่าถึงความรู้สึกในช่วงที่เริ่มทำกิจกรรมออกค่ายกับรุ่นพี่ และได้พบเห็นสภาพความยากจนของชาวนาเหล่านั้่นว่า “..ไม่เคยคิดว่าจะมีคนจนอย่างนี้ะ เราอยู่สบายมาตลอด พอมาเจอเข้าเลยรู้สึกอยากช่วยเหลือ ถึงขนาดจะขอลาออกจากมหาวิทยาลัยแล้วไปอยู่กับชาวนาเลยทีเดียวนะ ..” (สุชีลา ตันชัยนันท์, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2538) แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นตัวของนักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัยต่อสภาพสังคมที่เป็นอยู่มากขึ้น มีการรวมกลุ่มของนักศึกษาในรูปขององค์กร เข้าไปอยู่กินกับชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ กรรมกร เพื่อร่วมรับรู้และสัมผัสชีวิตโดยตรง นักศึกษาที่ลงไปอยู่กินกับบุคคลเหล่านี้เองที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเห็นว่า บุคคลเหล่านี้ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นล่างตามแนวคิดสังคมนิยมที่ตนได้ศึกษามาถูกขูดรีดผลประโยชน์จากผู้ปกครอง เช่น ชาวนาเรียกร้องต่อรัฐบาล กรรมกรเรียกร้องต่อนายจ้าง นำไปสู่ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ดังจะได้อธิบายถึงบทบาทขององค์กรนักศึกษา และความเคลื่อนไหวในส่วนของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้า ในตอนต่อไป

2. นโยบายของรัฐบาลประชาธิปไตย

รัฐบาลตั้งแต่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี จนถึงสมัยม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 2 (20 เมษายน - 6 ตุลาคม 2519) นับได้ว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นโดยเฉพาะรัฐบาลของม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ล้วนมาจากการเลือกตั้ง จึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับความเป็นอยู่และสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างมาก ทำให้พบว่านโยบายที่รัฐบาลทั้ง 2 ชุดแถลงจะเน้นในเรื่องเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ ในส่วนของกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมนั้นมีการกล่าวถึงโดยเน้นที่การเปิดโอกาสให้มีการรวมกลุ่มกัน นโยบายของรัฐบาลชุดต่างๆ ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ในส่วนที่เกี่ยวกับกรรมกรมีดังนี้

นโยบายของคณะรัฐมนตรีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี 27 พฤษภาคม - 14 กุมภาพันธ์ 2518

... จะส่งเสริม ปรับปรุงโรงงาน ให้มีฝีมือและสมรรถภาพยิ่งขึ้น เพื่อให้สามารถมีบทบาทที่จะร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่ ส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานได้มีสวัสดิภาพยิ่งขึ้น เร่งรัดสร้าง หรือ ขยายแหล่งงาน เพื่อประชากรมีงานทำอย่างทั่วถึง ปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างทุนและแรงงานอย่างเป็นธรรม ... (กรมแรงงาน, 2530: 40) [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]

นโยบายของคณะรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี 15 กุมภาพันธ์ - 18 มีนาคม 2518

... ในด้านแรงงาน รัฐบาลนี้จะช่วยให้ฝ่ายแรงงานได้รับค่าจ้าง และการปฏิบัติจากฝ่ายนายจ้างอย่างเป็นธรรม และจะ สนับสนุนให้ฝ่ายแรงงานได้ร่วมกันเป็นองค์การในระดับต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองอย่างมีหลักเกณฑ์ระหว่างฝ่ายแรงงานและนายจ้าง เพื่อการนี้ จะได้จัดตั้งทบวงแรงงานขึ้น เพื่อให้สามารถปฏิบัติการกิจนี้ด้วยความคล่องตัวและทันต่อเหตุการณ์

... รัฐบาลนี้ จะคุ้มครองสุขภาพของผู้ประกอบอาชีพ โดยเฉพาะกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมให้ปลอดภัยจากโรค ซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพของตน... (กรมแรงงาน, 2503: 42) [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]

นโยบายคณะรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี 19 มีนาคม 2518 - 20 เมษายน 2519

... รัฐบาลนี้จะจัดตั้งกองทุนสวัสดิภาพคนงานขึ้น โดยกำหนดให้ทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง หรือคนงาน จ่ายเงินสมทบให้แก่กองทุนนี้ ในอัตราที่เป็นธรรมด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย กองทุนนี้จะจ่ายเงินสงเคราะห์ให้แก่ลูกจ้าง หรือคนงานในกรณีที่ว่างงาน หรือเมื่อตาย และคนงานหรือลูกจ้าง มีสิทธิ์ที่จะกู้ยืมเงินจากกองทุนนี้ เพื่อใช้ในกิจการที่จำเป็น

ได้ เช่น ทั่วไปซื้อที่อยู่อาศัย เป็นต้น เมื่อประชาชนมีโอกาสที่จะได้งาน
ทำกันถ้วนหน้าแล้ว ค่าจ้างแรงงานก็จะต้องสูงขึ้น อัตราเงินเดือน
ก็จะได้รับการปรับปรุงตามขึ้นตลอดไป (กรมแรงงาน, 2530: 45)

นโยบายของคณะรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี 20 เมษายน 2519 -
6 ตุลาคม 2519

... จะส่งเสริมการลงทุนทางอุตสาหกรรมของเอกชน ทั้งไทย และ
ต่างประเทศให้ได้รับความเป็นธรรม ความมั่นใจ และความสะดวก
ในการลงทุน จะส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ใช้ผลผลิตทางเกษตรเป็น
วัตถุดิบ อุตสาหกรรมที่ส่งผลผลิตไปจำหน่ายยังต่างประเทศ อุตสาห
กรรมท่องเที่ยว และการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมปลอดภัย ในเวลา
เดียวกัน จะวางมาตรการรักษาสุขภาพ และความปลอดภัยของ
กรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งมาตรการที่จำเป็นเพื่อ
ควบคุมมิให้เกิดภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ และจะเร่งดำเนินการให้
อุตสาหกรรมกระจายไปสู่ส่วนภูมิภาค

... จะช่วยให้ผู้ใช้แรงงานได้รับค่าจ้าง และการปฏิบัติจากฝ่ายนายจ้าง
อย่างเป็นธรรม และจะ สนับสนุนการร่วมกันของฝ่ายผู้ใช้แรงงาน
เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรอง อย่างมีหลักเกณฑ์ และเป็นธรรม ระหว่าง
ฝ่ายผู้ใช้แรงงาน และฝ่ายนายจ้าง เพื่อการนี้ จะได้จัดตั้งทบวง
แรงงานขึ้น เพื่อให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถปฏิบัติการกิจได้ทัน
ต่อเหตุการณ์ (กรมแรงงาน, 2530: 46) [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]

นโยบายดังกล่าวของรัฐบาลแสดงให้เห็นการเปิดโอกาสในการรวมกลุ่ม
มากกว่าก่อน ดังนั้นจึงมีการยื่นข้อเรียกร้องระหว่างผู้น้อยต่อผู้น้อยมากขึ้น รวมถึง
กรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมด้วย ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 การพิพาทแรงงาน และการนัดหยุดงาน ปีพ.ศ. 2516

อุตสาหกรรม	จำนวนข้อพิพาท แรงงานทั้งสิ้น	จำนวนข้อพิพาทแรง งานถึงขั้นนัดหยุดงาน	จำนวนลูกจ้างที่ เกี่ยวข้อง
การผลิตอาหารและ เครื่องดื่ม	38	28	13,356
การผลิตสิ่งทอ	159	157	62,476
การผลิตไม้	22	17	5,832
การผลิตกระดาษ	13	11	2,941
การผลิตเคมีภัณฑ์	62	56	9,224
การผลิตภัณฑ์จาก แร่โลหะ	26	24	7,456
การผลิตเหล็ก	17	14	4,068
การผลิตภัณฑ์โลหะ	90	82	12,625
รวม	427	389	117,987

ที่มา : ฝ่ายสถิติแรงงาน. ข้อมูลด้านแรงงาน. กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย, 2518.

จะเห็นได้ว่า ในจำนวนอุตสาหกรรมการผลิต การผลิตสิ่งทอ มีจำนวนข้อพิพาทแรงงานมากที่สุด อีกทั้งยังมากที่สุดในกลุ่มอุตสาหกรรมทุกประเภทด้วย (กรมแรงงาน, 2518: 15) ซึ่งได้กล่าวมาในบทก่อนแล้วว่า อุตสาหกรรมสิ่งทอ โดยเฉพาะโรงงานทอผ้า มีกรรมกรหญิงอยู่มากที่สุด ดังนั้น น่าจะกล่าวได้ว่า ในจำนวนลูกจ้างของอุตสาหกรรมสิ่งทอที่เกี่ยวข้องกับการพิพาทแรงงานถึงขั้นนัดหยุดงาน 157 ครั้ง จำนวน 62,476 คนนั้น เป็นการเรียกร้องจากกลุ่มกรรมกรหญิงเป็นส่วนใหญ่ นโยบายของรัฐบาลประชาธิปไตยในอันที่จะสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มกรรมกรเพื่อการต่อรองกับนายจ้างอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงกลายเป็นการเปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนไหวของกรรมกรมากขึ้น

ปัจจัยสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

การประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าในช่วงนี้ เห็นได้ชัดว่า ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก กลุ่มที่มีความสำคัญ ได้แก่ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มกรรมกรชายในรูปของสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย และนักวิชาการ

1. ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.)

ในส่วนของนักศึกษา องค์กรนักศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรรมกรค่อนข้างมาก คือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งต่อไปจะขอเรียกว่า ศนท.

ก่อนหน้าที่จะเกิด ศนท. ได้มีการรวมกลุ่มนักศึกษาก่อตัวเป็นกลุ่มอิสระหลายกลุ่มตาม มหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น กลุ่มต่อต้านญี่ปุ่น สภากาแฟ โรงงานเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สภาน้ำโดม กลุ่มผู้หญิง กลุ่มนักศึกษา กลุ่มเศรษฐกรรมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกลุ่มฟื้นฟูโชดัสใหม่จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขณะที่สโมสรนักศึกษาอยู่ภายใต้การดำเนินงานของระบบเก่า และถูกฝ่ายบริหารควบคุม กลุ่มอิสระเหล่านี้เป็นกลุ่มที่เริ่มให้ความสนใจกับปัญหาบ้านเมือง การเมืองในและนอกประเทศ มีการออกหนังสือรายสะดวกขายตามหน้ามหาวิทยาลัย จับกลุ่มสนทนาปัญหาบ้านเมือง และเหตุการณ์ปัจจุบัน ในระยะก่อนพ.ศ. 2518 นั้น มีผู้ให้ความเห็นว่า นักศึกษาหลายคนกลายเป็นพวกหัวก้าวหน้า มีความคิดรุนแรง เนื่องจากความผิดหวังในสังคมที่ขาดความยุติธรรม บีบรัดความรู้สึก และผูกขาดความคิดทางการเมือง (วิทยากร เชียงกูล, 2536: 37) พวกเขาจึงพยายามตอบโต้ด้วยการสร้างอุดมการณ์ที่ดูเหมือนจะห่างไกลจากความเป็นจริงเนื่องจากข้อมูลและแนวความคิดต่าง ๆ ได้มาจากหนังสือต่างประเทศทั้งสิ้น

จากความต้องการต่อต้านการบีบรัดทางสังคม ทำให้ในปีพ.ศ. 2510 เริ่มมีการจัดสัมมนาในกลุ่มนักศึกษาในหัวข้อ “บุคลิกภาพการเป็นผู้นำของนักศึกษา” ภายหลังจากสัมมนามีการจัดตั้ง “ศูนย์นิสิตนักศึกษายูวพุทธ” ขึ้นในปีนั้น (วิทยากร เชียงกูล, 2536: 38) แต่ยังไม่ได้มีการจัดกิจกรรมอะไรก็ล้มเลิกไปก่อน มาประสบความสำเร็จเมื่อมีการสัมมนาในเดือนสิงหาคมพ.ศ. 2512 ในหัวข้อ “บทบาทนักศึกษาในการพัฒนาประเทศ” ซึ่งจัดโดยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในการสัมมนาครั้ง

นี้ได้มีการเสนอให้จัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาขึ้นอีก จนภายหลังจากที่นักศึกษากลุ่มเดิมไปประชุมประจำปีของสมาคมบริการศึกษานานาชาติ (WUS) แห่งประเทศไทย แล้วแยกย้ายไปประชุมตามมหาวิทยาลัยของตนในที่สุดได้ประกาศจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์พ.ศ.2513 ประกอบด้วยสมาชิกในระดับอุดมศึกษา 11 สถาบัน อย่างไรก็ตามกิจกรรมของ สนท. ในระยะแรก (2512-2515) เป็นกิจกรรมทางสังคมส่วนใหญ่ เช่น การจัดรายการช่วยผู้ประสบภัย จัดแนะแนวการศึกษาแก่นักเรียนชั้นม.ศ. 5 และออกร้านขายอาหารเพื่อหาทุนเข้า สนท. เป็นต้น

บทบาทของ สนท. เริ่มเป็นที่รู้จักภายหลังจากที่นายธีรยุทธ บุญมี ได้เข้ามาเป็นเลขาธิการสนท. กิจกรรมทางสังคมของสนท. จึงได้เปลี่ยนเป็นกิจกรรมทางการเมือง สนท. ได้กลายเป็นผู้นำในการเดินขบวนรณรงค์ใน 4 เรื่องใหญ่ คือ

- เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2515 สนท. และสถาบันการศึกษา 16 แห่ง ได้จัดให้มีการรณรงค์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น โดยให้ถือเอาวันที่ 20-30 พฤศจิกายน 2515 เป็น “สัปดาห์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่น” มีการยื่นหนังสือถึงผู้นำรัฐบาลให้หาทางลดการขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่น และในวันที่ 30 พฤศจิกายน มีการเผาหุ่นพ่อค้าไทยที่ร่วมมือกับพ่อค้าญี่ปุ่นที่สนามหลวงเป็นการปิดท้ายการรณรงค์ด้วย

- ร่วมกับนิสิตนักศึกษาหลายสถาบันเดินขบวนประท้วงประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารเหนือฝ่ายตุลาการ การประท้วงครั้งนี้เริ่มจากกลุ่มนิสิตนักศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหงก่อน จากนั้น สนท. และสถาบันอื่น ๆ จึงเข้าร่วมในภายหลัง ผลของการเดินขบวนครั้งนี้ได้รับความสำเร็จ โดยคณะรัฐบาลยินยอมยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับนี้

- ระหว่างวันที่ 5-20 มกราคม 2516 สนท. จัดให้มีการรณรงค์ “ปิกนิกเลิกซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยของต่างประเทศ” โดยหวังให้คนไทยเปลี่ยนค่านิยมมาใช้ของไทย

- การประท้วงกรณีศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง 9 คนถูกดร. ศักดิ์ ผาสุขนิรันดร์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงสั่งลบชื่อออกจากการเป็นนักศึกษา เนื่องจากได้ร่วมกันทำหนังสือรับเพื่อนใหม่ ชื่อ “มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ” เนื้อหาโจมตีระบบราชการ ได้มีการเดินขบวนในวันที่ 21-22 มิถุนายน เพื่อขอให้ทางมหาวิทยาลัย

รับนักศึกษาทั้ง 9 คน กลับเข้าศึกษาตามเดิม และให้อธิการบดีลาออก การชุมนุมจัดที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ผลการเรียกร้องรัฐบาลยินยอมตามข้อเรียกร้อง แต่ในเรื่องการขอให้มีการรัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือน ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นขณะการชุมนุมได้ตกไป ในประเด็นเรื่องการขอรัฐธรรมนูญให้ประชาชนนี้เองในภายหลังได้กลายเป็นชนวนให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ขึ้น

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จบลง ชื่อเสียงของ สนท.เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นอันเนื่องมาจากการเป็นแกนนำในเหตุการณ์ดังกล่าว ประชาชนเริ่มมองเห็น สนท. เป็นที่พึ่งร้องเรียนเรื่องต่าง ๆ มากมาย ฐานะของ สนท. จึงเปลี่ยนมาเป็นแกนนำในการต่อสู้ทางการเมืองมากกว่าแต่ก่อน ขณะที่ยังไม่มีการจัดองค์การที่แข็งพอจึงไม่สามารถกำหนดแนวทางการต่อสู้ที่แน่ชัดได้ทันท่วงที บทบาทของ สนท.จึงครอบคลุมไปเกือบทุกเรื่อง เช่น กรณีบ้านนาทราย และการนำชาวนาเข้ากรุงเทพฯ เพื่อร้องเรียน

ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การเผยแพร่แนวความคิดสังคมนิยมเกิดขึ้นอย่างมากในหมู่นักศึกษาและประชาชนที่สนใจทั่วไป หนังสือเกี่ยวกับแนวความคิดสังคมนิยมซึ่งเริ่มมีนับแต่ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกตีพิมพ์แพร่หลายมากขึ้นหลายเล่มเป็นการตีพิมพ์ซ้ำ กระแสความคิดในแนวสังคมนิยมได้แพร่หลายมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการจัดนิทรรศการเงินแดงขององค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขึ้น ที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเดือนมกราคมพ.ศ. 2517 ในงานนี้นอกจากจะมีการจัดนิทรรศการซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนแล้ว ยังมีการตีพิมพ์ ปรัชญาวิพนธ์เหมาเจอตง ประกอบนิทรรศการด้วย และในภายหลังได้มีการตีพิมพ์หนังสือในแนวสังคมนิยมของสำนักต่างๆ ออกมาจำหน่ายจำนวนนับแสนเล่ม (เกษียร เตชะพีระ, 2527: 35) เนื้อหามีตั้งแต่เบาที่สุดประเภท “ชีวิตกับความใฝ่ฝัน” จนถึงการสนับสนุนให้จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับรัฐบาล เช่น หลักลัทธิเลนิน, ปรัชญาลัทธิมาร์กซิสม์ และ สรรณิพนธ์ของเหมาเจอตง เป็นต้น (คณิงนิตย์ ตั้งใจตรง, 2530: 128)

นอกจากจะมีการเผยแพร่แนวความคิดสังคมนิยมตามแบบของต่างประเทศแล้ว วรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทยก็ได้รับการกระตุ้นเตือนให้ตื่นขึ้นมาอีกครั้งจากนิทรรศการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จัดที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคมปีเดียวกัน ได้มีการนำผลงานของนักเขียน

เพื่อชีวิตรุ่นเก่าออกมาตีพิมพ์อีกครั้ง เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ จิตร ภูมิศักดิ์ ศรีบูรพา และยิ่งปรากฏว่าเริ่มมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารของฝ่ายก้าวหน้าออกมาจำนวนมาก ได้แก่ อธิปไตย ประชาธิปไตย เสียงเยาวชน เสียงใหม่ มาตุคาม วารสารศูนย์ ปช.ปช. ปิตุภูมิ จัตุรัส ตราขู มหามน เอเซียวิเคราะห์ข่าว และมหารายณ์ เป็นต้น (คณินนิตย ตั้งใจตรง, 2530: 172) เนื้อหาในหนังสือพิมพ์และนิตยสารเหล่านี้ นอกจากจะเป็นข่าวแล้วยังเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการบ้านการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ นับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนหันมาสนใจเรื่องราวรอบตัวกันมากขึ้น

กระแสสังคมนิยมเหล่านี้เสมือนคำสอนในเชิงทฤษฎีสังคมนิยมให้กับนิสิตนักศึกษาผู้สนใจ กระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะทดลองปฏิบัติจริงกับสังคม หรือมหาวิทยาลัยชีวิต เพียงเพื่อให้เข้าใจวิถีคิดเหล่านี้มากขึ้น การทดลองกับมหาวิทยาลัยชีวิตจึงเกิดขึ้น โดยการเปรียบเทียบสังคมที่เป็นอยู่กับสังคมในทฤษฎีด้วยการหาตัวแบบผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังเช่น จากการให้สัมภาษณ์ของนางรัชฎาภรณ์ แก้วสนิท อดีตนักศึกษาซึ่งได้มีส่วนในการอบรมให้ความรู้กับกรรมกร ได้อธิบายแนวความคิดของนักศึกษาที่มองปัญหากรรมกรในช่วงนั้นว่า “..ในโรงงานผู้ปกครองก็คือนายจ้าง ผู้ถูกปกครองก็คือลูกจ้าง อย่างในภาคเกษตร ผู้ปกครองก็คือนายทุน ผู้ถูกปกครองก็คือชาวนาชาวไร่..” (รัชฎาภรณ์ แก้วสนิท, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2538)

เมื่อนักศึกษาได้เห็นภาพของผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นล่างจากสิ่งที่เป็นจริง ได้รับรู้สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่ชนชั้นล่างประสบอยู่ จึงเกิดความคิดที่จะเข้าช่วยเหลือ นักศึกษาจำนวนมากจึงเริ่มให้ความสนใจกับกรรมกรและชาวนาด้วยถือเป็นฐานมวลชนที่สำคัญในการปฏิวัติสังคมนิยมตามแบบของเหมา หลายคนลงไปสัมผัสด้วยการไปกินอยู่ทดลองทำงานเช่นเดียวกับกรรมกรและชาวนาดังได้กล่าวมา และที่แล ดิลกวิทยรัตน์ นักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ท่านหนึ่งได้บรรยายไว้

... นักศึกษาเองตอนนั้น นอกจากจะเป็นผู้มีความรู้แล้ว ยังมีความตื่นตัวทางการเมืองสูง เขาไม่ค่อยรู้สึกว่าเขาจะต้องเป็นอภิสิทธิ์ชน หลายคนอยู่กับกรรมกรเลย ... (แล ดิลกวิทยรัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538)

เนื่องจากศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แสดงบทบาทที่หลากหลาย ไม่สามารถมุ่งเน้นการดำเนินการไปที่เรื่องใดเรื่องเดียวได้โดยเฉพาะ นักศึกษากลุ่มที่สนใจเฉพาะปัญหาเรื่องกรรมกร และชาวนาจึงได้แยกตัวออกมาดำเนินการเพื่อความสะดวกในการตัดสินใจและเคลื่อนไหว องค์กรนักศึกษาที่มีบทบาทต่อกรรมกรอีกกลุ่มหนึ่งคือ ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ

2. ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ

เกิดขึ้นจากการรวมตัวระหว่างนักศึกษาและกรรมกร จัดตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2517 โดยมีนายเทอดภูมิ ใจดี เป็นประธาน นายประสิทธิ์ ไชโย เป็นรองประธาน และนายเสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นเลขาธิการ สมาชิกประกอบด้วยกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานทอผ้าแถบสมุทรสาคร และลูกจ้างโรงแรม

ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติแม้จะเป็นองค์กรที่ไม่ได้รับการรับรองตามกฎหมายเนื่องจากไม่ได้มีการจดทะเบียนเช่นเดียวกับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แต่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของกรรมกรหลาย ๆ ครั้ง อย่างไรก็ตาม เราไม่พบเอกสารมากนักที่กล่าวถึงเรื่องราวของศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติซึ่งจะสามารถอธิบายให้เข้าใจได้อย่างเพียงพอ นอกจากข้อมูลจากงานวิจัยของสังคีต พิริยะรังสรรค์ ชื่อ The Formation of A Workers- Strategic Group: An Analysis of the Labor Movement in Thailand (1958-1976) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ได้มีการสัมภาษณ์เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ หนึ่งในกลุ่มผู้ร่วมก่อตั้ง รวมทั้งข้อคิดเห็นบางประการของผู้วิจัยเกี่ยวกับศูนย์ประสานงานกรรมกรด้วย จึงขอนำบางส่วนในงานวิจัยมาอ้างอิงเพื่อให้เห็นภาพของศูนย์ประสานงานกรรมกรมากขึ้น

... การเข้าร่วมงานกันระหว่างนักศึกษาและกรรมกร ทางหนึ่งคือ ช่วยสร้างผู้นำกรรมกร สังเกตได้จากบรรดานักศึกษาที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์ประสานงานกรรมกรนั้น เป็นผู้ที่มีบทบาทเคลื่อนไหวอยู่ในกลุ่มก้าวหน้ามาตลอด บางคนเป็นนักเขียน นักพูด นักปลุกระดม จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และให้การสนับสนุนศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยมาก่อนด้วย นักศึกษากลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่

ร่วมกันถ่ายทอดแนวคิดทางการเมืองให้แก่กรรมการ ในรูปของศูนย์
ประสานงานกรรมการแห่งชาติ บทบาทของศูนย์ประสานงานกรรมการ
แห่งชาติที่มีต่อกรรมการ ได้แก่ การจัดตั้งห้องสมุดเกี่ยวกับการเมือง
ให้กรรมการ ให้ความรู้ทางการเมือง สอนหนังสือให้กรรมการอ่านออก
เขียนได้ และ ตั้งกลุ่มกรรมการ

... ในเรื่องจำนวนสมาชิก นับเป็นจุดที่มีปัญหาของศูนย์ประสานงาน
กรรมการแห่งชาติ แม้จะมีสมาชิกอยู่ทั่วประเทศ แต่ไม่ใช่สมาชิกถาวร
ทั้งหมด มีการเข้าออกตลอดเวลาเนื่องจากสถานการณ์ทางการเมือง
อย่างไรก็ตาม ประมาณว่า มีสมาชิกทั่วประเทศประมาณ 20,000 คน
ส่วนมากเป็นคณงานในสถานประกอบการเอกชน ผู้นำกรรมการจะให้
ความคุ้มครอง และช่วยเหลือกรรมการเมื่อเกิดการชุมนุมประท้วง ภาย
หลังเหตุการณ์สิ้นสุดลง ก็จะช่วยจัดตั้งองค์กรรมการให้ ศูนย์
ประสานงานกรรมการแห่งชาติได้รับการยอมรับจากกรรมการ เพราะ
สามารถทำให้พวกเขาเชื่อถือในศักยภาพ และคุ้มครองผลประโยชน์
ของกรรมการ...

... วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานไม่มีแจ้งชัด แต่จากการดำเนินงาน
ทำให้พออนุมานได้ว่า 1) เป็นตัวแทนกรรมการทั่วประเทศ 2) เป็น
ตัวแทนสมาชิกทั้งที่เกี่ยวข้อง และไม่เกี่ยวข้อง 3) เปลี่ยนแปลงระบบ
การเมืองและเศรษฐกิจ โดยการแปรรูปการต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจ
เป็นการต่อสู้กับทุนนิยม และระบบการเมืองที่เป็นอยู่... (Sungsidh
Piriyarangsarn, 1989: 162)

ผู้นำของศูนย์ประสานงานกรรมการที่สำคัญได้แก่ นายเสกสรรค์ ประเสริฐ
กุล นายเทอดภูมิ ใจดี และนายประสิทธิ์ ไชโย

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เกิดพ.ศ. 2491 มาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจนใน
จังหวัดฉะเชิงเทรา พ่อเป็นลูกจ้างรายวัน จึงทำให้เขารับรู้ถึงความไม่เท่าเทียมกันใน
สังคมมาตั้งแต่เด็ก ขณะที่เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขาได้รับทุนให้ไปเรียนที่
สหรัฐอเมริกา 1 ปี พบเห็นความมีอิสระเสรีทางความคิด เมื่อกลับมาเขาจึงเป็นคนหนึ่ง

ที่ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มสภาหน้าโดมขึ้น (ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3) เพื่อกระตุ้นความสนใจทางการเมืองและสังคมให้กับกลุ่มนักศึกษา เขาเป็นคนที่มีความสามารถรอบตัวเป็นนักเขียน นักพูดในที่สาธารณะ นักทฤษฎี เป็นหนึ่งในกลุ่มนักศึกษาที่ออกมาเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และภายหลังเหตุการณ์นี้เขาได้ถอนตัวออกจากศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เนื่องจากความขัดแย้งทางความคิดในเรื่องยุทธวิธีและการดำเนินการเคลื่อนไหว และด้วยความสนใจในเรื่องของชนชั้นล่าง เสกสรรค์จึงแยกมาตั้งกลุ่มธรรมศาสตร์เสรีภายหลังได้พัฒนามาเป็นสหพันธ์นักศึกษาเสรีในปลายปี 2516

เทอดภูมิ ใจดี เกิดพ.ศ. 2487 ชาวอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เกิดในครอบครัวชาวนา พ่อเป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้ากรุงเทพ ฯ เมื่อจบชั้นประถมศึกษา เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาได้เข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ต่อมาได้ลาออกเนื่องจากเห็นว่าเรียนไปไม่เกิดประโยชน์ ชอบอ่านชีวประวัติคนดัง ประทับใจโฮจิมินห์มาตั้งแต่เด็ก และเนื่องจากในเขตจังหวัดบ้านเกิดมีการเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยม จากนักการเมืองท้องถิ่น และเคยพบเห็นผู้นำฝ่ายคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่เด็ก มีส่วนทำให้เขาเลื่อมใสระบอบสังคมนิยม เริ่มงานในกรุงเทพ ฯ โดยเป็นลูกจ้างรายวันในตำแหน่งก๊อให้กับโรงแรมชั้นนำหลายแห่ง ถูกปลดออกจากโรงแรมดุสิตธานีเพราะไปจัดตั้งสมาคมคนงานในโรงแรมขึ้น เขาหวังจะได้เห็นคนงานกรรมกรคุมอำนาจทางการเมืองไว้ได้ จึงเริ่มออกมาเคลื่อนไหวเป็นแกนนำในการประท้วงของกรรมกรนับแต่ปี 2516

ประสิทธิ์ ไชโย ชาวอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่มาจบการศึกษาที่โรงเรียนช่างกลโพธาราม จังหวัดราชบุรี เข้าทำงานในโรงงานทอผ้าแถบอ้อมน้อยมาแต่แรก และเริ่มแสดงบทบาทเป็นผู้นำกรรมกรในโรงงานเรียกร้องไห้ นายจ้างปรับปรุงสวัสดิการเมื่อทำงานที่โรงงานแพนซี แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ถูกให้ออก ต่อมาได้เข้าทำงานที่โรงงานทอผ้าเพชรเกษม และแสดงบทบาทเป็นผู้นำในการยื่นข้อเรียกร้องต่อนายจ้างอีก ครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ ทำให้มีการรวมกลุ่มกันในระหว่างกรรมกรโรงงานทอผ้าแถบอ้อมน้อยและได้รับการยอมรับให้เป็นประธานสหภาพแรงงานลูกจ้างทอผ้าสมุทรสาครซึ่งมีสมาชิกถึง 17 โรงงานก่อนเข้าร่วมกับศูนย์ประสานงานกรรมกรและขบวนการสามประสาน มีส่วนสำคัญในการนำกรรมกรโรงงานทอผ้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเข้าร่วมในการชุมนุมหลายครั้ง เช่น กรณีการชุมนุมประท้วงที่สนามหลวง

เรื่องการปลดกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้า และการเรียกร้องให้ปรับค่าจ้างขั้นต่ำในพ.ศ. 2517 การประท้วงกรณีตำรวจทำร้ายกรรมกรหญิงโรงงานสแตนคาร์ดการ์เมนท์ พ.ศ. 2518 และการประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานฮาร่า เป็นต้น ก่อนที่จะต้องหลบหนีการติดตามของทางเจ้าหน้าที่ตำรวจไปประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับผู้นำอื่น ๆ จนต้องเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในที่สุด

3. สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย

เป็นกลุ่มที่พัฒนามาจากสมาคมลูกจ้างแห่งประเทศไทย โดยการสนับสนุนของกรมแรงงาน ตั้งขึ้นในปีพ.ศ.2516 ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ในระยะแรกมีนายบุญเที่ยง เจริญพิทักษ์ เป็นประธาน แต่อยู่ในตำแหน่งไม่นานก็ถูกปลดเนื่องจากนำเรื่องของกลุ่มไปแจ้งทางหน้าหนังสือพิมพ์โดยไม่ได้รับมอบหมาย นายผัน วงศ์ดี จากสมาคมลูกจ้างคนงานเหล็กและโลหะแห่งประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นประธานคนต่อมาแต่อยู่ไม่กี่เดือนก็ถูกปลดออกด้วยข้อหาเช่นเดียวกับนายบุญเที่ยง ในที่สุดจึงเลือกนายวิเชียร ศรีวิเชียร จากสมาคมลูกจ้างคนงานขนส่งสินค้าท่าเรือเป็นประธานแทน

ปลายปีพ.ศ.2517 ได้มีการจัดรูปแบบการบริหารงานใหม่ และได้มีการเลือกนายไพศาล รัชชชัญจน์ จากสมาคมลูกจ้างการไฟฟ้านครหลวงเป็นประธานคนแรก นายวิเชียร ศรีวิเชียร เป็นรองประธาน ในปีพ.ศ. 2518 สมาคมลูกจ้างแห่งประเทศไทยได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย” ตามประกาศพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 และได้กลายเป็นสภาแรงงานแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2519 ยังคงมีนายไพศาล รัชชชัญจน์ เป็นประธาน ส่วนรองประธานประกอบด้วย นายอารีย์ โภคทวี จากสหภาพแรงงานน้ำมันและผลิตภัณฑ์น้ำมันปิโตรเลียม และนายอารมณ พงศ์พจน์ จากสหภาพแรงงานการประปานครหลวง ปัจจุบันกลุ่มนี้ได้กลายเป็นสภาองค์การลูกจ้างสภาแรงงานแห่งประเทศไทย ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ ตัวแทนที่เข้าร่วมจะต้องเป็นประธานหรือบุคคลอื่นที่สหภาพออกหนังสือรับรองให้ องค์การจัดตั้งและโครงสร้างการจัดตั้งของกลุ่มตั้งอยู่บนพื้นฐานของกรอบการจัดตั้งตามที่กฎหมายแรงงานกำหนด

4. นักวิชาการ

นักวิชาการยังคงเป็นผู้มีบทบาทในการให้การอบรมกรรมกรอยู่เช่นเดียวกับ ก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แต่การอบรมมีจำนวนมากขึ้นเนื่องมาจากกระแส การตื่นตัวทางการเมืองในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การจัดหลักสูตรอบรม กรรมกรในวันอาทิตย์ของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยยังคงดำเนินต่อไปด้วยเหตุผลที่ว่า เป็น หน้าที่ของมหาวิทยาลัยในอันที่จะต้องให้บริการชุมชน ดังที่แล คิลกวิทย์รัตน์อธิบายไว้

... เป็นความพยายามของอาจารย์บางคนที่ยากทำกิจกรรม พวกนี้ก็มา ขอคณะว่า หลัง 14 ตุลาคมบรรยากาศดีขึ้น มหาวิทยาลัยถูกเรียกร้องให้ บริการสังคมมากขึ้น เพราะมหาวิทยาลัยมีหลักการ 3 อย่างคือ สอน วิจัย กับให้บริการทางวิชาการกับชุมชน เราก็ใช้เหตุผลในข้อหลังขอ เปิดหลักสูตรอบรมคนงาน...(แล คิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538)

การจัดการอบรมกรรมกรนอกจากจะจัดขึ้นภายในรั้วมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมี การออกเดินสายให้การบรรยายไปตามโรงงานที่ขอมาด้วย โดยมากมักเป็นย่านพระ ประแดงและอ้อมน้อยซึ่งมีโรงงานตั้งอยู่มาก การจัดการอบรมนี้ได้รับการเสนอความ ช่วยเหลือจากองค์กรต่างประเทศเช่นกัน แต่ “..เราคิดว่าเราควรยืนบนลำแข้งของตัวเอง จึงได้มีการเก็บเงินคนงานคนละ 100 บาทเป็นค่าน้ำ ค่าข้าว คนบรรยายก็ไม่ได้สตางค์ อะไร..” (แล คิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) นอกจากนี้จากการให้ สัมภาษณ์ของนายพรชัย วีระณรงค์ อดีตเลขาธิการประสานงานกรรมกรแห่งชาติต่อจาก นายเสกสรรค์ พบว่ายังมีการจัดอบรมร่วมกับนักศึกษาอีกด้วย (พรชัย วีระณรงค์, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2538)

การประสานงานระหว่างกรรมกรหญิงกับองค์กรภายนอก

ภาพความแตกต่างของการเคลื่อนไหวในช่วงก่อนและหลัง 14 ตุลาคม 2516 ที่ได้กล่าวมา ทำให้เห็นได้ชัดถึงบทบาทขององค์กรภายนอกที่เป็นตัวแปรทำให้การ เคลื่อนไหวเปลี่ยนไป ไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าองค์กรภายนอกที่เข้ามาประสานกรรมกร

คือ นักศึกษาโดยเฉพาะกลุ่มศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ

ความสนใจของกลุ่มนักศึกษาที่มีต่อกรรมกรภายหลัง 14 ตุลาคม 2516 ทำให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปสัมผัสการขูดรีดจากนายจ้างหรือ นายทุน ด้วยตนเอง นักศึกษาหลายคนจึงทดลองไปกินอยู่ใช้ชีวิตเช่นเดียวกับกรรมกรในโรงงาน ทั้งนี้เพราะนักศึกษามองเห็นว่า ชีวิตของกรรมกรถูกเอารัดเอาเปรียบขูดรีดจากเจ้าของโรงงาน ซึ่งอธิบายได้ตามทฤษฎีสังคมนิยมที่ตนได้เรียนรู้อมา ด้วยเหตุนี้นอกจากจะทำให้ นักศึกษาได้สัมผัสปัญหากรรมกรในทางปฏิบัติแล้ว ยังจะได้ฝึกปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาโดยตรงได้ด้วย ในโรงงานทอผ้าเป็นแห่งหนึ่งที่ได้รับการกล่าวถึงมากในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 เนื่องจากกรรมกรหญิงในโรงงานเป็นอีกกลุ่มที่เคลื่อนไหวยื่นข้อเรียกร้องมาก

การประสานงานเพื่อให้ความช่วยเหลือกรรมกรโดยนักศึกษานั้นมักเกิดขึ้น ภายหลังจากที่โรงงานต่าง ๆ มีการประท้วงแล้ว นักศึกษาไม่ทันมีโอกาสเข้าไปอบรมเรื่องประชาธิปไตย กฎหมาย หรือแนวคิดสังคมนิยมก่อนจะมีงานเคลื่อนไหว กรรมกรหญิงมักจะหยุดงานก่อนแล้วจึงส่งตัวแทนมาปรึกษา การหยุดงานเรียกร้องที่เกิดขึ้นอย่างมากมาในช่วงหลัง 14 ตุลาคมนั้น ส่วนหนึ่ง “..มันเหมือนเป็นแพชชั่น ตามกระแสกัน ไปนั่นแหละ ที่นั่นหยุดได้ ที่นี้ก็หยุดตาม..” (รัชฎาภรณ์ แก้วสนิท, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2538) หากแต่จุดประสงค์ขั้นแรกเพื่อต้องการเรียกร้องค่าจ้างเช่นเดียวกับโรงงานแห่งอื่น เมื่อนายจ้างไม่ยินยอมตกลง กรรมกรหญิงไม่สามารถที่จะดำเนินการอะไรต่อไปได้ จึงต้องไปปรึกษานักศึกษาดังที่ นางชอเกียง แซ่ฉั่ว ผู้นำการประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานฮาร่าเล่าถึงสาเหตุที่เข้าหานักศึกษาเพื่อต้องการดำเนินการประท้วงอย่างไม่ผิดกฎหมาย เพราะกรรมกรหญิงไม่ทราบเรื่องกฎหมาย นั่นจึงเป็นเหตุให้ศูนย์ประสานงานกรรมกรลงมาให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในภายหลัง

... ไปหานักศึกษาตอนยุบแผนกยีนแล้ว ตอนนั้นก็ไม่วู้หรือกว่าจะทำยังไง ไม่วู้หรือกว่านักศึกษาเขาจะช่วย แต่ก็ลองเดินเข้าไปถาม ไปศูนย์ประสานงาน ขอคำแนะนำเรื่องกฎหมายว่า เรามีปัญหากับนายจ้าง คือ กลัวผิดกฎหมาย อย่างว่าคนรวยกับคนจน กฎหมายต้องช่วยคนรวยอยู่แล้ว... ไม่

เคยรู้จักศูนย์ประสานงานมาก่อนเลย แต่เคยฟังข่าวมาบ้างว่า เขาพอช่วยในเรื่องกฎหมายได้บ้าง ไม่มีความมั่นใจว่าเขาจะช่วยให้ทั้งหมด แต่ก็ยังดีกว่าอยู่เฉย ๆ... ตอนแรก ๆ จะคุยในแง่ที่ว่าทำอย่างนี้แล้วผิดกฎหมายไหม เขาก็ให้คำแนะนำ แต่ลงมาช่วยจริง ๆ หลังจากกรรมกรในโรงงานถูกตีนั้นแหละ... (ชอเกียง แซ่ฉั่ว, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2538)

ด้วยเหตุนี้การช่วยเหลือของนักศึกษาเท่าที่จะทำได้ก็คือ การกระตุ้นจิตสำนึกโดยการใช้ทฤษฎี ในจุดนี้นางสาววนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ อดีตนักศึกษาซึ่งได้เข้าไปให้คำแนะนำกรรมกรหญิงโรงงานฮาร่าในช่วงที่มีการนัดหยุดงานได้อธิบายให้ฟังว่า ได้แก่ การให้คำปรึกษาในเรื่องกฎหมาย การให้ความรู้เรื่องการเมือง สิทธิเสรีภาพของประชาชน (วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2538) ในช่วงของการอภิปรายนั่นเอง บางกลุ่มจะเข้าไปปลุกความคิดให้กรรมกรเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น นางรัชฎาภรณ์ ได้เล่าถึงเนื้อหาที่ได้คุยกับกรรมกรว่า โดยมากแล้วเป็นการชี้ให้พวกเขาเห็นความสำคัญของตัวเอง

... ต้องบอกให้เขา รู้ สมมติอย่างกรรมกร ก็บอกถึงพลังของเขา โรงงานที่จัดตั้งขายออกมาได้ มีผลกำไรได้เพราะเราเป็นคนทำ เพราะฉะนั้นพอมีกำไรเขาต้องให้เรา ต้องมองให้เห็นว่า แรงงานอย่างเรานี่แหละที่สร้างผลกำไรให้ เพราะฉะนั้นคุณต้องรวมตัวกัน เพื่อที่จะเรียกร้อง และต่อรองกัน ไม่ใช่ปล่อยให้เขาคิดว่า เราคือลูกจ้างที่เขาจะทำอะไรกับเราก็ได้ แต่จริง ๆ แล้วเราก็คือผู้ใช้แรงงานที่สร้างผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้เขา เพราะฉะนั้น เราก็มีบุญคุณกับเขาเหมือนกัน... (รัชฎาภรณ์ แก้วสนิท, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2538)

จากคำอธิบายของนางรัชฎาภรณ์ ทำให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่า นักศึกษาเป็นผู้เข้าไปปลุกความคิดต่าง ๆ ให้กรรมกรหญิงตื่นตัวเพื่อรวมตัวเรียกร้องสิ่งที่พวกตนเห็นว่าเป็นผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ หากแต่ถูกนายจ้างขูดรีดไป การเรียกร้องที่จะประสบผลมากคือ การรวมกลุ่มนัดหยุดงานนั่นเอง

ในส่วนของสหภาพแรงงานและผู้นำกรรมกรต่าง ๆ จะเข้ามาช่วยเหลือในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ ได้แก่ การออกไปปลิว การให้คำแนะนำเรื่องการรวมกลุ่ม

และการนำในการเคลื่อนไหวต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทั้ง 3 คล้ายกับว่า นักศึกษาเป็นผู้ให้คำแนะนำ สหภาพแรงงานและผู้นำกรรมกรเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ ผู้ปฏิบัติจริงคือกรรมกร สิ่งเหล่านี้สามารถสังเกตได้จากตัวอย่างกรณีการเคลื่อนไหวของกรรมกรที่จะได้ยกมากล่าวในหัวข้อต่อไป ซึ่งจะเห็นได้ว่า ขณะที่กรรมกรหญิงหยุดงานเรียกร้องนั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ให้คำแนะนำเรื่องกฎหมาย วิธีการเจรจา และการออกแถลงข่าวสนับสนุนการเรียกร้องของกรรมกรหญิง ส่วนสหภาพแรงงานและผู้นำกรรมกรนั้นจะทำหน้าที่ระดมพลสนับสนุนการชุมนุมซึ่งมักมาจากย่านที่ตนอยู่ ผู้นำกรรมกรที่มีบทบาทสำคัญในการระดมกรรมกรเข้าร่วมชุมนุมได้แก่ นายประสิทธิ์ ไชโยกับกรรมกรในย่านอ้อมน้อย และนายเทอดภูมิ ใจดี ซึ่งมีฐานสนับสนุนจากพนักงานโรงแรม ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ฝ่ายอาจอธิบายได้จากบทสัมภาษณ์ของนางชอเกียง แซ่ฉั่ว ซึ่งบรรยายความช่วยเหลือของทั้งนักศึกษาและสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย โดยนักศึกษาเป็นผู้ให้คำแนะนำ ส่วนสหภาพแรงงานช่วยเหลือเรื่องการหาเครื่องมือต่าง ๆ ให้

... ช่วงนั้นคนช่วยเหลือกันเยอะ แแนวร่วมก็เยอะ คิดคุณะคนประท้วงเป็นผู้หญิงกับเด็กล้วน ๆ ไม่ว่าจะไปไหนทำอะไร แแนวร่วมก็จะหารถมาช่วยขนคน ติดโปสเตอร์ หรือจะโรเนียวก็ไม่ต้องเดือดร้อนเลย แคบอกว่าคืนนี้จะไปติดโปสเตอร์ก็จะโรเนียวกันเลย สหภาพเขาจะมีเครื่องโรเนียวช่วยร่างประกาศ แถลงการณ์ ทำอะไรก็แล้วแต่จะมีคนช่วยตลอด อย่างร่างประกาศแถลงการณ์ พวกเราจะช่วยกันคิดก่อนแล้วให้นักศึกษาช่วยดูว่า ถ้าออกไปแล้วจะผิดกฎหมายไหม เพราะต้องยื่นกับกรมแรงงานกับนายจ้าง... (ชอเกียง แซ่ฉั่ว, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2538)

ด้วยการประสานความช่วยเหลือกันของกลุ่มต่าง ๆ เช่นนี้ มีส่วนทำให้การนัดหยุดงานของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าเปลี่ยนไป ดังจะได้กล่าวในหัวข้อการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวต่อไป

การเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิง

จากสภาพดังได้กล่าวมา ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นอันมาก โดยเฉพาะกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้ามีการนัดหยุดงานประท้วงนายจ้างบ่อยครั้ง แต่ที่นับว่าเป็นกรณีตัวอย่างในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กรรมกรหญิงโรงงานทอผ้ามี 4 ครั้งด้วยกัน โดยกล่าวตามลำดับการเกิดได้ดังนี้ คือ กรณีการปลดกรรมกร พ.ศ. 2517 กรณีสแตนดาร์ดคาร์เมนท์ พ.ศ. 2518 กรณีล็กกี้เท็กซ์(ไทย) และกรณีฮาร์ว พ.ศ. 2519

1. กรณีการปลดกรรมกร พ.ศ. 2517

เหตุการณ์เกิดขึ้นเนื่องมาจากในปีพ.ศ.2517 วิกฤตการณ์ราคาน้ำมันในตลาดโลกมีราคาสูงขึ้น ส่งผลให้สินค้าและวัตถุดิบต่างๆ มีราคาสูงตามไปด้วย สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นตลาดส่งออกสิ่งทอของไทยที่สำคัญได้จำกัดโควตาการนำเข้าสิ่งทอ โรงงานทอผ้าในประเทศไทยหลายแห่งประสบปัญหาการขาดทุน วันที่ 1 มิถุนายน ทางสมาคมสิ่งทอแห่งประเทศไทยจึงมีมติให้โรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลซึ่งเป็นสมาชิกประมาณ 800 แห่ง มีจำนวนกรรมกรประมาณ 40,000 คน ลดจำนวนการผลิตลงร้อยละ 25 โดยการปิดเครื่องจักร บางแห่งไล่ลูกจ้างออก (ไทยรัฐ, 2 มิถุนายน 2517) ด้วยเหตุนี้ ทำให้กรรมกรจำนวนหนึ่งต้องว่างงาน สมาคมลูกจ้าง 34 แห่ง ได้ออกมาเรียกร้องให้มีการช่วยเหลือกรรมกรที่ต้องออกจากงาน ทั้งจากนายจ้างและรัฐบาล (เดลินิวส์, 4 มิถุนายน 2517) เพราะเชื่อว่าสมาคมสิ่งทอแห่งประเทศไทยต้องการบีบให้รัฐบาลลดภาษีนำเข้าโดยการใช้กรรมกรเป็นเครื่องมือ แม้ทางสมาคมสิ่งทอแห่งประเทศไทยจะออกมาปฏิเสธข้อกล่าวหา และแถลงถึงการดำเนินนโยบายเพื่อช่วยเหลือกรรมกร 2 ข้อ คือ 1) ขอให้บริษัทต่างๆ หางานในบริษัทให้กรรมกรทำไปก่อน หรือให้ผลัดกันหยุด หรือให้จ่ายค่าแรงบางส่วน 2) ถ้าจำเป็นต้องปลดกรรมกรจะดำเนินตามขั้นตอนของกฎหมายแรงงานทุกประการ (เดลินิวส์, 5 มิถุนายน 2517) ไม่มีฝ่ายใดยอมรับฟัง กลุ่มต่าง ๆ ได้เริ่มออกมาเคลื่อนไหวโดยการออกแถลงการณ์ ประณามการเอาเปรียบจากนายทุนต่างชาติ และเรียกร้องให้กรรมกรร่วมผนึกกำลังต่อสู้กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ สมาคมลูกจ้าง 34 แห่ง (สมาคมลูกจ้างสิ่งทอแห่งประเทศไทย)

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ปช.ปช.), สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย และพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย (บ้านเมือง, 6 มิถุนายน 2517)

วันที่ 8 มิถุนายน กรรมการโรงงานทอผ้าจากย่านอ้อมน้อย โดยการนำของ นายประสิทธิ์ ไชโย ประธานสมาคมลูกจ้างอุตสาหกรรมผ้าสมุทรสาคร ได้เดินทางจาก โรงงานย่านอ้อมน้อยไปยังโรงงานล็กที่เทกซ์(ไทย)จำกัด เพื่อเรียกร้องให้กรรมการใน โรงงานร่วมหยุดงานและยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล แต่เมื่อนายจ้างได้ล๊อคประตูโรงงาน ห้ามกรรมการออกไปชุมนุมรวมทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยึดไมโครโฟนจากกลุ่มกรรมการ อ้อมน้อย ทั้งหมดจึงย้ายขบวนไปยังวัดครุในเปิดการอภิปรายต่อ นายประสิทธิ์ ไชโย ได้แจ้งถึงสาเหตุการชุมนุมว่า ต้องการให้รัฐบาลแก้ไขกฎหมายแรงงาน และยกเลิก ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 เพื่อให้กรรมการได้รับความเป็นธรรม (ไทยรัฐ, 9 มิถุนายน 2517) และในเวลาบ่ายได้มีการประชุมร่วมกันระหว่าง ตัวแทนสมาคมลูกจ้าง สมาคมสิ่งทอ และรัฐบาลมีมติว่าทางสมาคมสิ่งทอแห่งประเทศไทยจะยังไม่ลดค่าจ้าง แรงงาน หากมีการให้ออกจะจ่ายค่าจ้างให้ และสมาคม ฯ จะส่งคำขอให้โรงงานสิ่งทอใน เครือโดยไม่ให้ขาดแคลน แต่ข้อตกลงนี้กรรมการอ้อมน้อยที่ชุมนุมที่วัดครุในไม่ยอมรับ เพราะเป็นคนละประเด็นกับการเรียกร้อง ดังนั้นในวันรุ่งขึ้นกรรมการอ้อมน้อยและพระ ประแดงจึงเดินทางมาชุมนุมที่กระทรวงมหาดไทยเพื่อยื่นข้อเรียกร้อง 6 ข้อคือ

- ไม่ว่าโรงงานทอผ้าจะลดการผลิตลงเท่าใดก็ตาม จะต้องไม่ลดกรรมการลง อย่างเด็ดขาด กรรมการที่ชุมนุมไม่ให้ถือว่าผิด จะใช้กฎหมายแรงงานมาอ้างปลดไม่ได้
- หากกรรมการมีความผิด จะต้องแจ้งสมาคมลูกจ้างและกรรมการทราบก่อน และให้เข้าร่วมพิจารณาด้วย
- ให้รัฐบาลรับรองคณะกรรมการของสมาคมลูกจ้างอุตสาหกรรมผ้า หรือผู้ แทนที่ได้รับอนุมัติจากสมาคม ให้มีอำนาจเข้าไปตรวจสอบสภาพกรรมกรในโรงงาน ต่างๆ ได้
- ให้รัฐบาลปรับปรุงค่าจ้างขั้นต่ำไม่ต่ำกว่าวันละ 25 บาท
- ให้แก้ไขกฎหมายแรงงานหมวด 9 ว่าด้วยเงินชดเชยข้อ 46 ที่ให้นายจ้าง จ่ายเงินชดเชยในอัตราไม่น้อยกว่าค่าจ้าง 30 วัน คือทำงานไม่ครบ 1 ปี จ่าย 3 เดือน

ทำงาน 1-5 ปี จ่าย 6 เดือน และทำงาน 5 ปีขึ้นไปจ่าย 12 เดือน ในกรณีที่ถูกละทิ้งจ้างหรือปลดออก

- ในกรณีที่กรรมการกลับเข้าทำงาน ให้นายจ้างจ่ายค่าจ้างตั้งแต่วันหยุดงานจนถึงวันเข้าทำงานในอัตราเดิม (ไทยรัฐ, 10 มิถุนายน 2517)

ขณะเดียวกัน นายผัน วงศ์ดี เลขาธิการสมาคมเหล็กกล้าสมุทรปราการ และนายวิเชียร ศรีวิเชียร ประธานสมาคมลูกจ้างขนส่งสินค้าทางเรือ ได้ร่วมกันแจกแถลงการณ์เรียกร้องให้กรรมการที่ชุมนุมอยู่นำกรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย กลับเข้าทำงาน เพราะสมาคมลูกจ้างสิ่งทอได้รับการยืนยันจากนายจ้างแล้วว่า จะไม่มีการปลดกรรมการรวมทั้งยินยอมเจรจาในเรื่องอื่นๆ แต่นายประสิทธิ์ผู้นำกรรมการในการประท้วงกล่าวว่า เป็นการตกลงเฉพาะสมาชิกสมาคม ไม่ได้รวมกรรมการอื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิก จึงต้องมีการชุมนุมต่อไป เพื่อประโยชน์ของกรรมการทั้งหมด

ในวันต่อมา กรรมการโรงงานทอผ้าจากที่ต่างๆ เริ่มทยอยมาสมทบมากขึ้น จนต้องย้ายที่ชุมนุมไปยังท้องสนามหลวง มีการส่งตัวแทนกรรมการเข้าร่วมเจรจากับฝ่ายนายจ้าง และรัฐบาล โดยมีนายประสิทธิ์ ไชโย นายประสิทธิ์ อินโส และนายเทอดภูมิ ใจดี เป็นตัวแทนฝ่ายกรรมการ ซึ่งในตอนนั้น นายเทอดภูมิ ได้ประกาศว่าข้อเรียกร้องนั้น เป็นกลายการเรียกร้องเพื่อผู้ใช้แรงงานทั่วไปไม่ใช่เฉพาะกรรมการ โรงงานทอผ้าเท่านั้น (เดลินิวส์, 11 มิถุนายน 2517) จุดนี้ทำให้ตัวแทนกรรมการได้รับการโจมตีจากกลุ่มนายวิเชียรอย่างมากว่า การชุมนุมดังกล่าวเป็นการละเมิดข้อตกลงที่สมาคมลูกจ้างสิ่งทอได้ทำกับนายจ้างและรัฐบาล เป็นความคิดของคนกลุ่มน้อยเท่านั้น ดังนั้น หากเกิดเหตุการณ์ใด ๆ ทางสมาคมลูกจ้างสิ่งทอจะไม่ร่วมรับผิดชอบ แต่ภายหลังเมื่อปรากฏว่า กรรมการจากที่ต่าง ๆ และองค์กรต่าง ๆ เช่น คนงานรถเมล์ พรรคประชาธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะ ยังคงทยอยมาให้การสนับสนุนการประท้วง นายวิเชียรจึงได้ปรับเปลี่ยนท่าทีเข้าร่วมกับการประท้วง รวมทั้งเสนอให้ยื่นข้อเรียกร้องเพิ่มอีก 20 ข้อเกี่ยวกับสวัสดิการและสภาพการจ้างงาน (ไทยรัฐ, 13 มิถุนายน 2517)

การชุมนุมยังคงมีต่อมาเรื่อย ๆ ในระหว่างนั้นการเจรจาทั้ง 3 ฝ่าย ยังดำเนินต่อไป ในที่สุดวันที่ 14 มิถุนายน นายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีได้เชิญตัวแทน

กรรมกร คือ นายเทอดภูมิ ใจดี นายประสิทธิ์ ไชโย นายบุญสม ฉัตรบุปผา และนายสมาน พิมพา เข้าพบเพื่อร่วมเจรจากับรัฐบาลจนสามารถหาข้อสรุปได้ ในตอนบ่ายจึงมีการออกแถลงการณ์ร่วมกันระหว่างนายกรัฐมนตรีนายเทอดภูมิ และนายประสิทธิ์สรุปว่าจะมีการปรับค่าแรงขั้นต่ำจาก 16 บาท เป็น 20 บาท ในเขตกรุงเทพมหานครสมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร และนครปฐม ส่วนจังหวัดอื่นๆ จะได้มีการพิจารณาไปตามลำดับ ส่วนเงินชดเชยนั้นสรุปว่า

- ก. ลูกจ้างทำงานตั้งแต่ 4 เดือนถึง 1 ปีให้จ่าย 1 เดือน
- ข. ลูกจ้างทำงานตั้งแต่ 1 ปีถึง 3 ปี ให้จ่าย 3 เดือน
- ค. ลูกจ้างทำงานตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไปให้จ่าย 6 เดือน

ส่วนการที่ลูกจ้างขอเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสภาพการจ้าง ให้กระทำร่วมกับคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ และการจะปลดหรือไม่ปลดลูกจ้าง ขอให้รัฐบาลเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกับนายจ้างด้วย ข้อสุดท้ายคือการขอให้นายจ้างจ่ายค่าจ้างแก่ผู้หยุดงานมาชุนนุมเต็มเวลานั้น รัฐบาลจะขอความร่วมมือจากนายจ้างและขอให้ผู้ชุนนุมกลับเข้าทำงานโดยเร็ว (เดลินิวส์, 15 มิถุนายน 2517) ในที่สุดกรรมกรได้ยินยอมสลายการชุนนุมโดยมีข้อแม้ว่า หากรัฐบาลไม่แก้ไขประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 ให้แล้วเสร็จภายใน 6 เดือน จะมีการรวมตัวอีกครั้ง (สยามรัฐ, 15 มิถุนายน 2517)

2. กรณีสมเตนคาร์ดการ์แมนท์ พ.ศ. 2518

กรรมกรหญิงประมาณ 2,000 คน ของบริษัทสมเตนคาร์ดการ์แมนท์ซึ่งประกอบกิจการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปตั้งอยู่เลขที่ 968 ถนนพระราม 4 ตึกอื้อจือเหลียงได้หยุดงานประท้วงนายจ้างบริเวณชั้นล่างของอาคารบริษัทข้างโรงแรมดุสิตธานี ตั้งแต่วันที่ 3 พฤษภาคม 2518 สาเหตุเนื่องมาจากไม่พอใจที่บริษัทไล่ตัวแทนของพวกเขาซึ่งส่งเข้าไปเจรจาในเรื่องการขอขึ้นค่าแรงและสวัสดิการรวม 16 ข้อ จากบริษัทเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม ออก ทั้งนี้เพราะในวันที่ 2 พฤษภาคม นายสุนทร แซ่โค้ว และกรรมกรอีก 11 คนซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนเตรียมยื่น ข้อเรียกร้อง ต่อนายจ้าง (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน) ถูกบริษัทเรียกไปพบและแจ้งให้ทราบว่า บริษัทให้คนทั้งหมดออกจากงาน โดยได้รับเงินเดือน และเงินชดเชย

สาเหตุของการให้ออก ทางบริษัทให้เหตุผลกับหลายฝ่ายไม่ตรงกัน คือ ในใบคำสั่งถึงตัวแทนกรรมกร เขียนเพียงว่า “บริษัทให้ออก” โดยไม่มีการเขียนเหตุผลแสดง เมื่อตัวแทนไปสอบถามก็ได้รับคำตอบว่าให้ออกเพราะ “.. มีคนงานจำนวนมากจ้างไม่ไหว จึงให้ออก..” แต่ในหนังสือที่แจ้งไปยังกรมแรงงาน บริษัทได้ให้เหตุผลในการปลดผู้นำเหล่านี้ว่า “.. เนื่องจากคนงานดังกล่าว ได้กระทำการในสิ่งที่ไม่เหมาะสมและไม่เป็นธรรมแก่บริษัทตลอดมา ..”(กรมแรงงาน. เพิ่มโรงงานสแตนดาร์ดคาร์เมนท์ เรื่อง ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปสอบข้อเท็จจริง และให้ความเป็นธรรมแก่บริษัท) แต่ในรายงานของกรมแรงงานแจ้งว่า เนื่องจากนายสุนทรและเพื่อนพาดคนนอกโรงงานเข้ามาก่อความสงบในเวลาทำงาน อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมากรรมกรได้ทำหนังสือขอให้กรมแรงงานเข้ามาไกล่เกลี่ย กรมแรงงานเข้ามาไกล่เกลี่ยและแนะนำให้กรรมกรร้องทุกข์ต่อคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ เรื่องการกระทำอันไม่เป็นธรรม แต่กรรมกรยังไม่ต้องการร้องทุกข์ ต้องการหยุดงานเพื่อกดดันนายจ้าง (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน) หลังจากนั้น ได้มีการหยุดงานประท้วงเรื่อยมา แม้เจ้าหน้าที่กรมแรงงานจะพยายามเข้าไกล่เกลี่ยโดยการนัดทั้งสองฝ่ายเจรจาแต่ไม่ประสบผลนัก เนื่องจากผู้แทนกรรมกรไม่มาบ้าง นายจ้างเปลี่ยนข้อเสนอบ้าง ในที่สุด นายจ้างใช้วิธีการประกาศรับสมัครที่ต้องการกลับเข้าทำงานใหม่ ทำให้เกิดการแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้แทนที่ยื่นข้อเรียกร้องกับกลุ่มที่ต้องการกลับเข้าทำงาน

การเจรจาระหว่างทางบริษัทกับกรรมกรดำเนินต่อมาจนถึงวันที่ 27 พฤษภาคม สามารถตกลงกันได้เกือบทุกข้อยกเว้นเพียงการรับสมัครเข้าเป็นลูกจ้างประจำ กรรมกรส่วนหนึ่งประมาณ 130 คน ต้องการกลับเข้าทำงานแล้ว จึงร้องเรียนผ่านทางนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ขอให้นำกำลังตำรวจคุ้มกันให้พวกตนกลับเข้าทำงานในวันที่ 28 พฤษภาคม จึงเป็นเหตุให้เกิดการปะทะกัน โดยกลุ่มผู้ชุมนุมได้เข้ายึดแย่งกระบองของตำรวจและสกัดกั้นไม่ให้นำกรรมกรกลับเข้าทำงาน ผลปรากฏว่ากระจกชั้นล่างของอาคารแตกเสียหาย กรรมกรหญิงได้รับบาดเจ็บจากการถูกกระบองตีที่ศีรษะ เป็นเหตุให้กรรมกรกล่าวโทษว่าตำรวจทำร้ายประชาชนและต้องการให้ พ.ต.อ.ยุทธนา วรรณโกวิท ผู้บังคับการตำรวจนครบาลได้ รับผิดชอบเหตุการณ์ครั้งนี้โดยการลาออกจากตำแหน่ง (เดลินิวส์, 29 พฤษภาคม 2518) ซึ่งภายหลังจากเหตุ

การณครั้งนี้ เริ่มมีการเคลื่อนไหวจากกลุ่มต่าง ๆ โดยมีการรวมตัวกันหน้าบริษัทและการส่งตัวแทนเข้าเจรจา อาทิ สหภาพแรงงาน 65 แห่ง โดยมีนายผัน วงศ์ดี ประธานสหภาพแรงงานเหล็กกล้าสมุทรปราการเป็นตัวแทนยื่นหนังสือถึงรัฐบาล เรียกร้องให้มีการพิจารณาไต่สวนโดยเร็ว นายเทอดภูมิ ใจดี และนายวิรัตน์ ศักดิ์จิรภาพงศ์ รองเลขาธิการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย รวมทั้งตัวแทนกรรมกรจากบริษัท สแตนดาร์ดคาร์เมนต์ที่ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรีร่วมกับตัวแทนบริษัท มีการเจรจากัน ผลปรากฏว่านายจ้างยินยอมรับข้อเรียกร้องของกรรมกรทั้งหมด รวมทั้งการจ่ายค่าทำขวัญให้ผู้บาดเจ็บ แต่ไม่มีการพูดถึงการให้ปลด พ.ต.อ.ยุทธนา แต่อย่างใด เพียงแต่มีคำสั่งให้ถอนกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจออกจากหน้าบริษัท เพื่อป้องกันการเกิดเหตุร้ายแรงอีก (เดลินิวส์, 29 พฤษภาคม 2518) อย่างไรก็ตาม ผลการเจรจากลับได้รับการปฏิเสธจากกลุ่ม ผู้ชุมนุมหน้าบริษัท โดยนายประสิทธิ์ ไซโย ประธานสมาคมลูกจ้างอุตสาหกรรมผ้าสมุทรสาคร ในฐานะผู้นำในการชุมนุมประกาศไม่รับทราบข้อตกลงโดยกล่าวว่ายังไม่ได้รับการติดต่อจากนายเทอดภูมิแต่อย่างใด และเมื่อมีการเจรจาอีกครั้ง กลุ่มกรรมกรชุมนุมกลับไม่ได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม โดยให้เหตุผลว่าการเจรจาเป็นไปเพื่อบิดเบือนเหตุการณ์ ตำรวจทำร้ายกรรมกร จึงยังจะไม่มีการเปิดการเจรจากว่า จะจัดการเรื่องนี้ให้เรียบร้อยก่อน ขณะเดียวกันกรรมกรจากโรงงานต่าง ๆ ได้ทยอยกันมาสมทบการชุมนุมหน้าบริษัทมากยิ่งขึ้นด้วย มีการพยายามเรียกร้องความสนใจเพื่อสนับสนุนการกระทำของทั้ง 2 ฝ่าย โดยกรรมกรผู้ชุมนุมได้นำตัวผู้ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกันออกมาแสดงตัวบนเวที 2 คน มีอาการประสาทหลอน เพื่อคลั่ง ขณะที่กรรมกรกลุ่มที่ต้องการกลับเข้าทำงานได้ร่วมกันแจกแถลงการณ์บนโรงพักเพื่อขอความสนใจให้ตำรวจ เนื่องจากปฏิบัติตามหน้าที่ ไม่ได้มีการทำร้ายผู้ชุมนุมแต่อย่างใด (เดลินิวส์, 31 พฤษภาคม 2518)

นอกจากกรรมกร 2-3 กลุ่มที่ออกมาแสดงบทบาทข้างต้นแล้ว กลุ่มอื่นๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหว ได้แก่ พรรคแนวร่วมสังคมนิยม แนวร่วมกรรมกรก่อสร้างแห่งชาติ กลุ่มแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (เดลินิวส์, 30 พฤษภาคม 2518) รวมทั้งกลุ่มกรรมกรโรงงานในเขต จ.นครราชสีมา ได้แก่ แนวร่วมกรรมกรนครราชสีมา กรรมกรสามล้อ กรรมกรรถเสียบึง กรรมกรกลุ่มหญิงโคราช

คนงานโรงพยาบาลนครราชสีมา พนักงานและคนงานโคราช กลุ่มหนังสือพิมพ์เพื่อประชาชน กลุ่มนักศึกษาและนักเรียนโคราช ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า (เดลินิวส์, 1 มิถุนายน 2518) และกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน (เดลินิวส์, 2 มิถุนายน 2518)

การขัดแย้งทางความคิดและการกระทำเริ่มขึ้นภายหลังจากที่สหภาพแรงงาน 65 แห่ง ลงมติต่อสู้กับนายจ้าง และให้มีการหยุดงานทั่วประเทศหากรัฐบาลไม่ปลด พ.ต.อ.ยุทธนา พรรณโกวิท ในเวลาต่อมา กลุ่มสหภาพผลิตภัณฑ์สิ่งทอแห่งประเทศไทย สหภาพแรงงานสิ่งทอนครปฐม สหภาพแรงงานสมุทรสาคร ชมรมกรรมกรไทยเกรียง ปั่นทอฟอกย้อม ชมรมนักแรงงานไทย กลุ่มกรรมกรแห่งเสรีแห่งประเทศไทย กลุ่มเดินรถโดยสารแห่งประเทศไทย และกลุ่มอิสระ ได้ออกแถลงการณ์คัดค้านมติของ สหภาพแรงงาน 65 แห่ง ว่าเป็นการแอบอ้างชื่อของกลุ่มดำเนินการโดยไม่ทราบวัตถุประสงค์ อาจเป็นไปเพื่อต่อต้านรัฐบาลมากกว่า (เดลินิวส์, 3 มิถุนายน 2518) ภายหลังจากการปฏิเสธมติของสหภาพแรงงาน 65 แห่งแล้ว เริ่มมีการคัดค้านการชุมนุมของกรรมกรหน้าบริษัทสแตนดาร์ดคาร์เมนต์มากขึ้น และรุนแรงขึ้น โดยที่ภายหลังจากการชุมนุมได้ย้ายมายังบริเวณลานพระบรมรูปรัชกาลที่ 6 สวนลุมพินี เนื่องจากจำนวนผู้ชุมนุมเพิ่มมากขึ้น นายเทอดภูมิ ใจดี ซึ่งมีบทบาทในการเจรจาและการชุมนุมตั้งแต่ต้นเป็นคนแรกที่ได้รับโทรเลขเตือนจากศูนย์กรรมกรแห่งประเทศไทยสาขาภาคใต้ที่ไม่ให้หันเหประเด็นการต่อสู้เรื่องการเรียกร้องค่าจ้างไปสู่ประเด็นอื่น (เดลินิวส์, 4 มิถุนายน 2518) หลังจากนั้น เขาได้ถูกลอบยิงขณะไปประชุมร่วมกับผู้นำกรรมกรและนักศึกษาที่สำนักงานนายความธรรมรังษี บางขุนพรหม แต่กระสุนพลาดเป้า (ไทยรัฐ, 4 มิถุนายน 2518) ในเวลาต่อมา ได้มีการปะทะบริเวณอาคารบริษัทสแตนดาร์ดคาร์เมนต์ซึ่งอยู่ตรงข้ามที่ชุมนุมเพื่อก่อความวุ่นวาย และพยายามสลายการชุมนุมโดยมีรถกระจายเสียงไปป่าวประกาศในแถบพระประแดงให้กรรมกรกลับเข้าทำงานไม่ให้เชื่อคำชักชวนของนายเทอดภูมิที่ขอให้ไปร่วมชุมนุมที่สวนลุมพินี ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งใช้รถกระจายเสียง ชักชวนให้กรรมกรไปร่วมชุมนุมเพื่อแสดงพลัง (เดลินิวส์, 5 มิถุนายน 2518) เมื่อไม่เป็นผล กลุ่มของนายบุญสม จัตรบุปผา และนายสนั่น วงศ์สุธีร์ ซึ่งคัดค้านการชุมนุมจึงได้ตั้งเวทีอภิปรายบริเวณโรงภาพยนตร์พระประแดงโจมตีการกระทำของนายเทอดภูมิ และนายประสิทธิ์ (เดลินิวส์, 6 มิถุนายน 2518)

การแบ่งแยกทางความคิดในเรื่องการชุมนุมยังคงมีอยู่ต่อมา กลุ่มผู้ชุมนุมที่สวนลุมพินีได้รับการสนับสนุนจากพรรคฝ่ายค้าน คือ ประชาธิปัตย์ แนวร่วมสังคมนิยม เกษตรสังคม สังคมนิยมแห่งประเทศไทย และพลังใหม่ (เดลินิวส์, 6 มิถุนายน 2518) แต่ยังคงถูกคัดค้านจากกลุ่มของนายบุญสม และนายสนั่น รวมทั้งมีแถลงการณ์จากสมาคมมั่งกรดำแห่งประเทศไทยเรียกร้องให้เลิกการชุมนุม เพราะจะตกเป็นเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ (ไทยรัฐ, 7 มิถุนายน 2518)

ส่วนการเจรจานั้น ตัวแทนสหภาพแรงงานที่ร่วมสนับสนุนการชุมนุมได้ผลักดันเป็นตัวแทนเข้าเจรจากับนายจ้างและรัฐบาลอยู่เป็นระยะ ผลของการเจรจา ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ส่วนใหญ่สามารถตกลงกันได้ ยกเว้นเพียงเรื่องการปลดพ.ต.อ.ยุทธนา พรรณโกวิทเท่านั้น เนื่องจากทางตำรวจอ้างว่ายังไม่สามารถสรุปผลการสอบสวนได้ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การเจรจายืดเยื้อเรื่อยมา ในที่สุดตัวแทนสหภาพแรงงานสามารถสรุปข้อตกลงกับคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ ในขั้นแรกในประเด็นต่อไปนี้

- การปฏิบัติงานของตำรวจเป็นไปตามหน้าที่ เมื่อทำให้คนงานได้รับบาดเจ็บ พ.ต.อ.ยุทธนาขอแสดงความเสียใจอย่างมาก และรัฐบาลขอยืนยันว่าจะไม่มีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นอีก

- ให้ผู้ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกับตำรวจไปติดต่อที่กรมแรงงานได้ทันที เพื่อขอรับคำรักษาพยาบาล

- กลุ่มตัวแทนคนงานตกลงจะเจรจากับนายจ้างอีกครั้ง เพื่อความเป็นธรรมของทั้ง 2 ฝ่าย

- รัฐบาลจะขอร้องให้นายจ้างรับลูกจ้างทั้งหมดเข้าทำงานตามปกติโดยจ่ายเงินเดือนให้เดือนละ 750 บาท (ไทยรัฐ, 7 มิถุนายน 2518)

หลังจากนั้นได้มีการส่งตัวแทนกรมกรบริษัทสแตนดาร์ดคาร์เมนต์เข้าเจรจากับนายจ้าง โดยมีตัวแทนสหภาพแรงงาน หนังสือพิมพ์ และสมาชิกผู้แทนราษฎรเข้าร่วมเป็นสักขีพยาน สามารถตกลงกันได้ดังนี้

- ทางบริษัทจะจ่ายค่าแรงขั้นต่ำวันละ 25 บาท

- คนงานที่ทำงานมาแล้วจะเพิ่มค่าจ้างให้ปีละ 1 บาทย้อนหลังทุกคน

- เงินค่าประกันก่อนที่ลูกจ้างจะเข้าทำงานคนละ 100 บาท บริษัทจะจ่ายคืนให้ภายใน 6 เดือน แทน 1 ปีตามที่เป็นอย่างเดิม
- เงินโบนัสจะจ่ายให้คนงานร้อยละ 10 ของกำไรสุทธิที่บริษัทได้รับ
- บริษัทจะไม่เอาผิดกับคนงานที่นัดหยุดงาน และจะเริ่มทำงานได้ตามปกติในวันที่ 11 เดือนนี้ (เดลินิวส์, 8 มิถุนายน 2518)

หลังจากเหตุการณ์สงบลงโดยกรรมกรยินยอมกลับเข้าทำงานตามปกติแล้ว ผลการสอบสวนจึงออกมาว่าการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจภายใต้การบังคับบัญชาของ พ.ต.อ.ยุทธนา วรรณโกวิท ไม่ปรากฏว่าตำรวจทำร้ายผู้ใด เป็นการกระทำไปโดยหน้าที่ ทั้งนี้ได้สอบถามผู้เห็นเหตุการณ์ ผู้สื่อข่าว ช่างภาพหนังสือพิมพ์ ตำรวจที่ได้รับบาดเจ็บ รวมทั้งรายงานจากกรมแรงงานด้วย ส่วนกรรมกรหญิงที่ได้รับบาดเจ็บไม่ยินยอมมาให้ปากคำเนื่องจากไม่ไว้วางใจกรรมกรผู้สอบสวน และได้รับบาดเจ็บเนื่องมาจากการปะทะกันเองระหว่างกลุ่มที่ต้องการเข้าทำงานกลุ่มผู้คัดค้าน ไม่ใช่การกระทำของตำรวจ (สยามรัฐ, 10 มิถุนายน 2518) ข้าราชการกล่าวสร้างความไม่พอใจให้กับกรรมกรที่ได้รับบาดเจ็บ มีการยกขบวนเข้าแจ้งความเพื่อต้องการดำเนินคดีกับ พ.ต.อ.ยุทธนา ให้ได้ (ไทยรัฐ, 10 มิถุนายน 2518) แต่ไม่ปรากฏผลการฟ้องร้องแต่อย่างใด

3. กรณีลี้ก๊กเทกซ์(ไทย) พ.ศ. 2519

การหยุดงานประท้วงของกรรมกรโรงงานลี้ก๊กเทกซ์(ไทย) จำกัด ตั้งอยู่ที่อำเภอพระประแดงได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2519 โดยกรรมกรจำนวนประมาณ 7,000 คน ได้พากันหยุดงานภายหลังที่ได้ยื่นข้อเรียกร้องเมื่อวันที่ 30 เมษายน ขอปรับค่าจ้างรายวันจากวันละ 20 บาท เป็น 25 บาท และให้ปรับปรุงสวัสดิการ นายจ้างได้ปฏิเสธข้อเรียกร้องและปลดผู้นำการประท้วง ซึ่งเป็นชาย 5 คน หญิง 2 คน รวมทั้งได้ทำหนังสือถึงอธิบดีกรมตำรวจให้จับกุมผู้นำการประท้วงทั้ง 7 คน ในข้อหากระทำผิดพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์หลายมาตรา (ประชาชาติ, 7 พฤษภาคม 2519)

สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทยได้ออกมาแสดงบทบาทให้ความช่วยเหลือกรรมกรในทันที โดยนายอารมณ พงศ์พงษ์ รองประธานสหภาพฯ และนายบรรจง แพร่จันทร์ศรี ได้ออกมาแถลงถึงสาเหตุการนัดหยุดงานต่อประชาชน จากนั้นนายอารมณ ได้เข้าพบ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี เพื่อปรึกษาการแก้ปัญหาเนื่องจาก

นายจ้างไม่ยินยอมเปิดการเจรจาโดยได้รับคำแนะนำจากที่ปรึกษานายจ้าง (ประชาธิปไตย, 10 พฤษภาคม 2519)

สหภาพแรงงานสิ่งทอซึ่งมีนายสนั่น วงศ์สุธีร์เป็นประธาน และนายบุญสม จัตรีบุปผาเป็นเลขานุการได้ออกมาแสดงบทบาทต่อต้านการชุมนุมอีกครั้งโดยการใช้รถกระจายเสียงจอดหน้าโรงงานบริเวณที่มีการชุมนุม กล่าวโจมตีผู้นำการชุมนุมครั้งนี้ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ (ประชาธิปไตย, 14 พฤษภาคม 2519) ในภายหลังกลุ่มของนายสนั่น ได้นายมนตรี เจาะรำลึก ประธานสหภาพแรงงานล็กก็เทกซ์ เข้าร่วมต่อต้านการชุมนุมด้วย เหตุการณ์กลายเป็นการกล่าวโจมตีกันระหว่างผู้อภิปรายบนเวทีในโรงงาน กับผู้คัดค้านการชุมนุมซึ่งใช้รถกระจายเสียงอยู่นอกโรงงาน (ประชาธิปไตย, 16 พฤษภาคม 2519)

บทบาทของกลุ่มนายสนั่นยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกรรมกรที่ต้องการกลับเข้าทำงานอีกด้วย โดยเข้ายื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรีขอความคุ้มครองกรรมกรที่ต้องการกลับเข้าทำงาน ให้ไถ่ นายสมาน พิมพา ผู้นำในการประท้วงออกจากโรงงาน และเน้นให้ปฏิบัติตามกฎหมาย (ประชาชาติ, 18 พฤษภาคม 2519) เช่นเดียวกับเมื่อครั้งการประท้วงของกรรมกรสแตนดาร์ดคาร์เมนท์ คำร้องเรียนนี้ได้รับการพิจารณาว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าอยู่ฝ่ายนายจ้างอย่างชัดเจนซึ่งนายสนั่นได้ให้การปฏิเสธแต่ไม่สามารถอธิบายการกระทำต่าง ๆ ให้เข้าใจได้มากนัก (สยามรัฐ, 25 พฤษภาคม 2519) ขณะเดียวกัน นายจ้างได้ร่วมกับกลุ่มของนายสนั่นโดยการไถ่ นายบรรจง แพร่จันทร์ศรี ออกจากงาน ซึ่งถือว่าผิดกฎหมายแรงงานเนื่องจากการไล่ออกหลังจากยื่นข้อเรียกร้อง ส่วนกรรมกรอื่น ๆ นายจ้างนัดให้ไปรับเงินเดือนที่ศาลาประชาคมแทนการจ่ายในโรงงานและให้เซ็นชื่อในกระดาษเปล่า มีกรรมกรไปรับเงินเดือนไม่มากนัก (เดลินิวส์, 15 พฤษภาคม 2519)

หลังจากได้รับเงินเดือนแล้ว กรรมกรส่วนหนึ่งยินยอมกลับเข้าทำงานตามเดิม แต่ส่วนใหญ่ยังคงชุมนุมอยู่หน้าโรงงาน และมีกรรมกรจากโรงงานล็กก็เทกซ์ 2 บางปูเดินทางมาร่วมชุมนุมด้วย แต่หน้าที่ตำรวจไม่ยินยอมให้เข้าไปในโรงงานจึงชุมนุมกันอยู่ภายนอก คนละด้านกับกลุ่มของนายสนั่นที่คัดค้านการชุมนุมอยู่หน้าโรงงานเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมากลุ่มกรรมกรจากโรงงานล็กก็เทกซ์ 2 ก็ถูกเจ้าหน้าที่

ตำรวจเข้าสลายการชุมนุม จนทำให้ได้รับบาดเจ็บหลายคน (ไทยรัฐ, 31 พฤษภาคม 2519) ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติได้เริ่มแสดงบทบาทด้วยการออกจดหมายเปิดผนึกถึงกรรมกรระบុความผิดของนายจ้าง นอกจากนี้กลุ่มกรรมกรย่านพระประแดงได้เริ่มสนับสนุนการชุมนุมของกรรมกรอีกทีเทศ์หลายกลุ่ม ได้แก่ ศูนย์กลางผู้ใช้แรงงานสมุทรปราการ กลุ่มกรรมกรพระประแดง ชาวกรรมกรบางประกอก ชาวคนงานไทยเกรียง ชมรมช่างกลึงหนังกลึงฟิตและประกอบ และกลุ่มคนงานทอผ้าพิมพ์ย้อม (ประชาธิปไตย, 31 พฤษภาคม 2519) เมื่อจำนวนผู้ให้การสนับสนุนเพิ่มขึ้น การคัดค้านจึงรุนแรงขึ้น มีการขว้างระเบิดให้ตกในกลุ่มผู้ชุมนุมจนทำให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บหลายคน (เดลินิวส์, 31 พฤษภาคม 2519) บรรยากาศในการชุมนุมจึงเริ่มตึงเครียดขึ้น จนกระทั่งมีการตรวจพบอาวุธในตัวของนายบรรจง แพร์จันทร์ศรี ผู้นำในการชุมนุม (ประชาธิปไตย, 2 มิถุนายน 2519) อันนำไปสู่การเข้าตรวจค้นบ้านพักของนายบรรจงในที่สุด ซึ่งหลักฐานที่พบมีเพียงโปสเตอร์ขอความช่วยเหลือจากประชาชน และใบเสร็จรับเงินที่ขอบริจาคจากศูนย์กลางกรรมกรแห่งประเทศไทยเท่านั้น (เดลินิวส์, 3 มิถุนายน 2519)

ในส่วนของการเจรจา มีการนัดเจรจากันหลายครั้งระหว่างกรรมกรกับนายจ้าง โดยมีเจ้าหน้าที่กรมแรงงานเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย แต่ไม่ประสบผลมากนักเนื่องจากนายจ้างไม่มาเจรจาบ้าง (ประชาชาติ, 18 พฤษภาคม 2519 ; เดลินิวส์, 2 มิถุนายน 2519) ถูกจ้างไม่พอใจข้อเสนอ เกรงจะเป็นการเล่นลวดลายของนายจ้างบ้าง (สยามรัฐ, 25 พฤษภาคม 2519) อย่างไรก็ตาม การเจรจาสามารถตกลงกันได้ในวันที่ 3 มิถุนายน เวลา 01.00 น. โดยมีนายสมาน พิมพา เป็นตัวแทนกรรมกรเข้าเจรจากับตัวแทนนายจ้าง 4 คน และเจ้าหน้าที่กรมแรงงาน ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ และปลัดจังหวัดสมุทรปราการ ร่วมเป็นพยาน ผลการเจรจาสามารถตกลงกันได้ 3 ข้อใหญ่ คือ

- ให้กรรมกรทั้งหมดกลับเข้าทำงานในวันที่ 3
- เมื่อกรรมกรกลับเข้าทำงานแล้ว ให้ถอนกำลังตำรวจต่างท้องที่ออกจากโรงงาน

- นายจ้างจะไม่เอาผิดและไม่ก่อกวนแก้งกรรมกร จะจัดสวัสดิการให้ภายใน 60 วัน ข้อเรียกร้องอื่นๆ จะมีการเจรจากันต่อไป ส่วนผู้นำการชุมนุมจะต้องถูกปลดออก แต่ไม่มีการตัดสิทธิ์ร้องเรียนตามกฎหมาย (ประชาธิปไตย, 3 มิถุนายน 2519)

ข้อตกลงดังกล่าว แม้จะได้รับคำวิจารณ์ว่ามีตัวแทนกรรมกรเข้าร่วมเพียงคนเดียว คือ นายสมาน และมีการเจรจากันในเวลากลางคืน จนดูเหมือนการลักลอบทำก็ตาม แต่กรรมกรก็ยินยอมสลายการชุมนุม และในภายหลังเหตุการณ์สงบลง กรรมกรโรงงาน ลักกี้เทกซ์ได้ร่วมกันลงชื่อในบัญชีทางว่าเรียกร้องขอให้ทางโรงงานรับผู้นำในการชุมนุมกลับเข้าทำงานตามเดิม เนื่องจากในการชุมนุมครั้งนี้ กรรมกรส่วนใหญ่หยุดงานก่อน แล้วจึงแจ้งให้ผู้นำทั้ง 7 เข้าเจรจา นอกจากนี้กรรมกรยังเดินทางไปยื่นข้อเรียกร้องดังกล่าวยังกรมแรงงานด้วย (ไทยรัฐ, 19 มิถุนายน 2519)

อย่างไรก็ตาม ถึงที่สุดแล้ว การหยุดงานเรียกร้องของกรรมกรลักกี้เทกซ์กลับไม่ประสบผลดังหวัง สวัสดิการที่นายจ้างรับปากจะจัดการภายใน 60 วัน ไม่ปรากฏเป็นรูปร่างแต่อย่างใด รวมทั้งสวัสดิการเดิม คือการซื้อของเงินเชื่อในร้านค้าของโรงงานยังถูกยกเลิกด้วย (ประชาชาติไทย, 11 กรกฎาคม 2519) และผลการตัดสินใจของคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์อนุญาตให้นายจ้างยกเลิกการจ้างกรรมกรผู้นำการชุมนุม โดยถือว่าเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎหมายแรงงาน เนื่องจากมีการปลอมแปลงลายเซ็นของกรรมกรที่ร่วมชุมนุม และเป็นการหยุดงานโดยผลการ ไม่ได้แจ้งให้นายจ้างทราบล่วงหน้า อีกทั้งผู้นำการชุมนุมก็ได้เซ็นชื่อรับเงินชดเชยและเขียนใบลาออกมอบไว้กับนายจ้างก่อนแล้วด้วย (ประชาชาติไทย, 15 กันยายน 2519)

4. กรณีการประท้วงของโรงงานฮาร่า พ.ศ.2519

การประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานฮาร่า นับเป็นตัวอย่งการแสดงศักยภาพของกรรมกรหญิงในโรงงานในเรื่องการเคลื่อนไหวที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด โรงงานฮาร่าเป็นโรงงานผลิตกางเกงยีน เสื้อ กางเกงสากล เจ้าของโรงงานเป็นชาวไต้หวัน มีโรงงานหลายแห่ง แห่งแรกตั้งอยู่ที่ซอยร่มไผ่เงิน ตรอกจันทน์ ยานนาวา มีกรรมกรหญิง ประมาณ 200 คน การประท้วงได้เกิดขึ้นที่โรงงานแห่งแรก เนื่องจากกรรมกรได้ค่าแรงต่ำ ไม่มีสวัสดิการ แต่นายจ้างได้นำผลกำไรไปเปิดโรงงานแห่งอื่น กรรมกรจึงได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อทางโรงงานในวันที่ 4 ตุลาคม 2518 ขอให้เพิ่มค่าแรงและสวัสดิการ หลังจากนั้น 5 วัน กรรมกรที่ซอยร่มไผ่เงินถูกอับธพาลทุบตีขณะทำงาน ในวันรุ่งขึ้นมีการเซ็นสัญญากับนายจ้างที่กรมแรงงาน แต่นายจ้างไม่ได้ปฏิบัติตามสัญญา

16 ตุลาคม 2518 นายจ้างสั่งปิดโรงงาน กรมแรงงานจะเข้าไถ่เกลี้ย แต่ทั้งนายจ้างและลูกจ้างจะขอเจรจากันเอง จึงไม่อยู่ในอำนาจที่กรมแรงงานจะเข้าไปจัดการได้ ผลการเจรจายังคงไม่สามารถตกลงกันได้ หลังจากการเจรจากับนายจ้างล้มเหลวเป็นเวลา 2 เดือน วันที่ 21 ธันวาคม 2518 กรรมการที่ชวยร่่มไฟ้เงิน จึงตั้งโรงงานสามัคคีกรรมกร ผลิตเสื้อผ้าขายเอง โดยมีการขายหุ้นให้แก่ประชาชนหุ้นละ 20 บาท แล้วนำเงินเป็นทุนในการผลิตเสื้อ กางเกงยีน และหมวก ขายประชาชนในราคาถูก

ภายหลังจากที่กรรมกรเปิดโรงงานสามัคคีกรรมกร ดำเนินการมาเองจนถึง 5 เดือน ได้มีข่าวว่า นายจ้างได้แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจให้จับกุมกรรมกรฮาร่าที่ยึดโรงงาน กรรมกรจึงตัดสินใจเข้าพบนายกรัฐมนตรีนในวันที่ 13 มีนาคม 2519 เพื่อขอทราบข้อเท็จจริง แต่เนื่องจากเกิดการผิดพลาดในการติดต่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ซึ่งกำลังจะออกจากบ้านได้ถูกกรรมกรหญิงสกัดไว้เพื่อขอพบเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงควบคุมตัวกรรมกรรวมทั้งนิสิตนักศึกษาที่ร่วมขบวนด้วยจำนวนหนึ่ง ในข้อหาก่อจลาจล (บ้านเมือง, 14 มีนาคม 2519) การจับกุมกรรมกรหญิงได้รับการคัดค้านจากหลายฝ่าย อาทิ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทยว่าเป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุ ขัดต่อหลักรัฐธรรมนูญ เป็นการหันเหความสนใจจากเรื่องที่นักศึกษาจับไล่ฐานทัพอเมริกา (เดลินิวส์, 15 มีนาคม 2519) ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ตำรวจเองไม่สามารถหาหลักฐานให้แน่นหนาได้เพียงพอที่จะตั้งข้อกล่าวหาได้ ต้องฝากขังผู้ต้องหาถึง 3 ครั้ง (ประชาธิปไตย, 25 พฤษภาคม 2519) ท้ายที่สุดจึงได้ตั้งข้อหาร่วมกันข่มขืนใจ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้เสียเสรีภาพ กีดขวางทางจราจรในซอยสวนพลูทำให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง (ประชาชาติ, 16 มิถุนายน 2519) ได้มีการตั้งคณะอนุญาโตตุลาการมาชี้ขาดข้อพิพาท ตัดสินให้นายจ้างรับกรรมกรเข้าทำงานในวันที่ 1 ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้น แม้กรรมกรที่สมัครเข้าทำงานใหม่จะเป็นกรรมกรที่เคยทำงานอยู่ก่อนแล้ว โรงงานก็ให้เข้าทำงานในระดับทดลองงานแทนกรรมกรหลายคนจึงไม่ยอมลงชื่อในใบสมัคร นายจ้างจึงประกาศเลิกจ้างโดยไม่ต้องจ่ายค่าชดเชยตามกฎหมาย กรรมกรจึงได้ปรึกษากกรมแรงงานซึ่งเจ้าหน้าที่กรมแรงงานได้ช่วยเขียนคำฟ้องร้องนายจ้างในข้อหาละเมิดกฎหมายแรงงานและไม่ปฏิบัติตามคำชี้ขาดของคณะอนุญาโตตุลาการ (ประชาธิปไตย, 6 เมษายน 2519) ผลการตัดสินยังไม่ทัน

ได้สรุปผล ได้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ก่อน บรรดาผู้ที่ได้รับการประกันตัวจึงหลบเข้าป่า ส่วนที่ยังไม่ได้รับการประกันตัวก็ถูกนำขึ้นศาลทหารเพื่อพิจารณาคดี ในภายหลังจึงได้รับการปล่อยตัว

2. วิเคราะห์การเคลื่อนไหว

จากกรณีความเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงที่ได้ยกตัวอย่างมา เราสามารถสรุปและวิเคราะห์ภาพรวมของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ สาเหตุการเคลื่อนไหว ลักษณะและรูปแบบ ผลที่เกิดขึ้น ความแตกต่างของการเคลื่อนไหวก่อนและหลัง 14 ตุลาคม 2516 การประสานงานระหว่างกรรมกรหญิงกับองค์กรภายนอก และจิตสำนึกของกรรมกรหญิง

1. สาเหตุการเคลื่อนไหว

ประเด็นสำคัญในการเรียกร้องของกรรมกรหญิง ยังคงเป็นเรื่องค่าจ้าง และสวัสดิการ เนื่องมาจากค่าครองชีพที่ถีบตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ นับแต่ปลายปีพ.ศ. 2516 เมื่อไทยได้รับผลกระทบจากการขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มโอเปกบ้างแล้ว และได้รับผลมากขึ้นในปีพ.ศ. 2517 ถึงขนาดต้องมีการจัดสรรโควตาในการซื้อข้าวสาร แม้รัฐบาลจะพยายามหาทางช่วยเหลือ แต่ก็กระทำไม่ได้มากนัก การปรับค่าแรงขั้นต่ำให้กรรมกรจาก 16 บาทเป็น 20 และ 25 บาทในปีพ.ศ. 2516 เพียงปีเดียวนั้น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าด้วยจำนวนเงินเพียงเท่านั้นไม่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้เพียงพอ อย่างไรก็ตาม การจ่ายค่าแรงขั้นต่ำตามกฎหมายกำหนด เป็นเพียงสิ่งที่พูดตามทฤษฎีเท่านั้น เพราะในทางปฏิบัติแล้วกรรมกรส่วนใหญ่ยังคงได้รับค่าแรงน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ และเมื่อมีการลดค่าจ้างกรรมกรลงอีก เช่น การที่สมาคมอุตสาหกรรมสิ่งทอไทยมีมติลดจำนวนกรรมกร ปิดเครื่องจักรเพื่อช่วยเหลือกิจการโรงงานที่เป็นสมาชิก ย่อมกระทบกระเทือนถึงกรรมกรในโรงงานที่จะต้องถูกปลดออก ในขณะที่เศรษฐกิจบีบตัวสูงขึ้น หรือในกรณีโรงงานฮาร์ว ซึ่งกรรมกรยังคงยินยอมทำงานแม้จะได้ค่าจ้างลดลง ทั้งนี้เพียงขอให้ได้เงินไปช่วยเหลือครอบครัวบ้างเท่านั้น แต่เมื่อนายจ้างมีคำสั่งให้ยุบแผนกยีนที่มีอยู่เดิมโดยไปเปิดแผนกเดียวกันที่โรงงานใหม่แทน อีกทั้งเตรียมการจะลอยแพกรรมกรในโรงงานเก่า ทำให้กรรมกรแผนกยีนที่โรงงานเก่าที่ตรอกจันทน์ไม่พอใจ

เพราะจะทำให้พวกตนประสบปัญหาด้านการเงิน และเป็นการไม่รับผิดชอบของโรงงานต่อกรรมกรด้วย จึงทำให้กรรมกรโรงงานฮาร์นัคหยุดงานในที่สุด

ปัญหาเรื่องสวัสดิการก็เช่นเดียวกัน ยังคงได้รับการเรียกร้องจากกรรมกรให้นายจ้างปรับปรุงตลอดมา ในข้อนี้ทำให้มองเห็นว่า นายจ้างยังคงไม่สนใจที่จะปรับปรุงหรือปฏิบัติตามกฎหมายอย่างจริงจังนัก อีกทั้งกฎหมายไม่มีบทลงโทษที่รุนแรงเพียงพอ ผู้ที่รับผลของการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจึงเป็นกรรมกรเท่านั้น

2. ลักษณะและรูปแบบ

นับแต่ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา รูปแบบการเคลื่อนไหว การนัดหยุดงานของกรรมกร โดยเฉพาะกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จาก กรณีการปลดกรรมกร ผู้ที่เริ่มนำขบวนเคลื่อนไหว คือ นายประสิทธิ์ ไชโย ซึ่งเป็นชาย มีการรวบรวมกรรมกรโรงงานทอผ้าแถบอ้อมน้อยซึ่งเป็นหญิงเดินทางไปพระประแดง และพาเดินเท้ามายังสนามหลวงอีก เห็นได้ว่าเป็นความพยายามที่จะรวมกลุ่มกรรมกรหญิง เพื่อแสดงพลังกดดันนายจ้าง เช่นเดียวกับกรณีสแตนดาร์ดคาร์เมนต์ ซึ่งแม้กรมแรงงานจะแนะนำให้ยื่นเรื่องฟ้องร้องนายจ้างต่อคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ กรรมกรยังคงปฏิเสธและให้เหตุผลอย่างชัดเจนว่าต้องการหยุดงานเพื่อกดดันนายจ้าง (ดังที่ได้ขีดเส้นใต้ไว้ในกรณีตัวอย่าง-ผู้เขียน) และนี่เองหากพิจารณาในรายชื่อผู้ร่วมในการเจรจากับนายจ้างและกรมแรงงาน จะพบว่า รายชื่อที่ปรึกษากรรมกรกลับเป็นนักศึกษา คือนายพิสิฐ พิพัฒน์เสรี (เอกสารกรมแรงงาน แฟ้มสแตนดาร์ดคาร์เมนต์) ซึ่งภายหลังถูกจับกุมที่อ้อมใหญ่ ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อการจับกุมนิสิตนักศึกษาที่อ้อมน้อย รวมทั้งในการยื่นข้อเรียกร้องของกรรมกรหญิงโรงงานฮาร์นัค ภายหลังที่นายจ้างได้ประกาศยุบแผนกยีน และกรรมกรได้ขอความร่วมมือกับนักศึกษาแล้วนั้น ในเอกสารกรมแรงงานยังปรากฏชื่อนักศึกษาคือนางสาววนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ในฐานะที่ปรึกษาของกรรมกรด้วย ทำให้อาจสรุปได้ว่าการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นักศึกษามีส่วนในการเกี่ยวข้องด้วยแทบทุกครั้ง

นอกจากนี้แล้ว การเข้ามาของนักศึกษาได้ทำให้สิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปนั่นคือ การเรียกคำร้องที่ได้ยื่นต่อนายจ้าง หนังสือพิมพ์ และเอกสารราชการ (ในที่นี้หมายถึง

ถึงเอกสารจากกรมแรงงานเท่านั้น - ผู้เขียน) ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จะใช้คำว่า “ข้อเสนอ” แต่ในภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา เริ่มปรากฏคำว่า “ข้อเรียกร้อง” มาแทน ส่วนคำ “ข้อเสนอ” ไม่ปรากฏอีกแต่อย่างใด เป็นการสะท้อนภาพความรุนแรงของการเคลื่อนไหวอีกระดับหนึ่งซึ่งปรากฏแม้แต่ในการเรียกชื่อคำร้อง

3. ผลที่ได้รับ

กรณีการประท้วงที่ได้ยกตัวอย่างมา มีเพียงการประท้วงที่สนามหลวงในปี พ.ศ. 2517 เรื่องการปลดกรรมกรโรงงานทอผ้าเท่านั้นที่อาจเรียกได้ว่า การนัดหยุดงานของกรรมกรหญิงประสบผลสำเร็จโดยนายจ้างยินยอมขึ้นค่าแรงขั้นต่ำ และมีมติจะไม่ลดกรรมกรอีก หากนับแต่นั้นมา การนัดหยุดงานของกรรมกรหญิงแทบจะเรียกได้ว่าไม่ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใด อีกทั้งกรรมกรหญิงยังได้รับการต่อต้านจากนายจ้างด้วยรูปแบบการต่อต้านจากนายจ้างนั้นได้เพิ่มความรุนแรงตามลำดับเริ่มจากการป้องกันโดยการปลดผู้ที่จะเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวก่อน เช่น กรณีสแตนคาร์ดการ์เมนต์ นายจ้างใช้วิธีให้ผู้นำกรรมกรทั้ง 11 คนออกจากงานก่อนที่จะยื่นข้อเรียกร้อง ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้ผู้นำทั้งหมดมีสภาพเป็นบุคคลภายนอก เมื่อมีการยื่นข้อเรียกร้องจึงถือเป็นโมฆะต่อมารูปแบบการต่อต้านจากนายจ้างเริ่มรุนแรงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการเคลื่อนไหวในระยะเดียวกันนี้ คือ ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มักมีการเกี่ยวพันกับนักศึกษาเสมอ นักศึกษาจะเข้ามาเป็นที่ปรึกษาให้กับกรรมกรซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นแล้วจะทำให้การหยุดงานของกรรมกรขยายวงกว้างออกไป มีการวางแผนในการยื่นข้อเรียกร้อง และการเจรจาซึ่งทำให้การนัดหยุดงานของกรรมกรในโรงงานของตนได้รับการสนับสนุนจากประชาชน นายจ้างจึงมักใช้วิธีการขึ้นรุนแรงเข้าจัดการ เช่น การจ้างนักเลงท้องถิ่นเข้าก่อความ หรือไม่เช่นนั้น นายจ้างจะใช้วิธีประวิงเวลาให้การหยุดงานใช้เวลานานขึ้นเพื่อบีบบังคับให้กรรมกรยอมยกเลิกการประท้วง ซึ่งจะกล่าวต่อไปในเรื่องปฏิกิริยาของฝ่ายต่าง ๆ แม้ว่าในบางกรณี เช่น กรณีล็กกี้เทกซ์ จะสามารถตกลงกันได้ในช่วงเจรจา แต่ถึงที่สุดแล้ว ในขั้นปฏิบัติ นายจ้างก็ได้ปฏิบัติตาม อีกทั้งยังตัดสิทธิบางประการออกด้วย เช่น การซื้อของเงินเชื่อในร้านค้าของโรงงาน (ประชาธิปไตย, 11 กรกฎาคม 2519)

4. ความแตกต่างของการเคลื่อนไหวก่อนและหลัง 14 ตุลาคม 2516

ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นี้ สิ่งที่มีมองเห็นได้ชัดถึงความแตกต่างประการแรก คือ การเข้ามามีส่วนให้ความช่วยเหลือขององค์กรภายนอกด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมือง เนื่องจากกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้า นับเป็นกรรมกรกลุ่มหนึ่งที่มีจำนวนมากพอที่จะถูกแปรสภาพให้กลายเป็นฐานทางการเมืองให้กับกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดได้ กอปรกับสภาพทางการเมืองที่เปิดโอกาสให้มีการรวมกลุ่มได้ ทำให้องค์กรต่าง ๆ พยายามแสดงบทบาทเข้ามาให้ความช่วยเหลือกรรมกรหญิงเหล่านี้เมื่อมีการหยุดงาน เช่น นักการเมือง นักศึกษา ตลอดจนผู้นำกรรมกรเอง เห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของนายเทอดภูมิ ใจดี ผู้นำกรรมกร ที่กล่าวถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวของกรรมกรช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ที่เน้นการต่อสู้ทางชนชั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจต่อรองทางการเมือง โดยการเข้าร่วมกับพรรคการเมือง ขณะเดียวกับที่พรรคการเมืองได้อาศัยการเคลื่อนไหวของกรรมกรเป็นฐานเสียงเช่นกัน

... หลัง 14 ตุลาคม ผมเน้นการต่อสู้ทางชนชั้น ผมคิดว่ากรรมกรควรยกระดับขึ้นมาเป็นทางการเมือง จะเรียกร้องเรื่องปากท้องอย่างเดียวไม่ได้ ต้องใช้ประโยชน์จากพรรคการเมืองด้วย ไม่ใช่เราจะลงไปตั้งพรรคการเมืองเอง แต่เราต้องการอาศัยพรรคการเมืองขณะที่พรรคการเมืองก็อาศัยเรา พรรคประชาธิปไตยตอนนั้นได้คะแนนเสียงมากที่สุด แต่สู้กิจสังคม 18 เสียงไม่ได้ (สมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปีพ.ศ.2518 - ผู้เขียน) พรรคประชาธิปไตยก็ต้องมาอาศัยเราเคลื่อนไหว มีแรงงานเคลื่อนไหวเท่าไร เขาก็ยิ่งดีเท่านั้น เราก็ใช้เขาเหมือนกัน... (เทอดภูมิ ใจดี, สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2538)

ข้อความข้างต้นจึงเป็นเหตุผลที่สามารถอธิบายได้เป็นอย่างดีว่า เหตุใดในการเคลื่อนไหวของกรรมกรในแต่ละครั้งจึงมีสมาชิกพรรคการเมืองที่เป็นฝ่ายค้านไปร่วมอภิปราย รวมทั้งบริจาคเงินสนับสนุนการเคลื่อนไหวด้วย เช่น กรณีการประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานสแตนดาร์ดการ์เมนต์ พรรคประชาธิปไตยได้ร่วมบริจาคเงินทุนในการเคลื่อนไหวด้วย (เคลินิวส์, 6 มิถุนายน 2518) เนื่องจากหากมีการเคลื่อนไหว

หยุดงานประท้วงตามที่ต่าง ๆ กันมาก ฝ่ายค้านจะสามารถนำมาเป็นประเด็นโจมตีประสิทธิภาพการทำงานของรัฐบาลได้ ทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลยิ่งอ่อนแอลง

การที่องค์กรต่าง ๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือกรรมกรทำให้รูปแบบการรวมกลุ่มกรรมกรหญิงมีความเข้มแข็งขึ้น วิธีการเข้ามาช่วยเหลือในการรวมกลุ่มกรรมกรหญิงนั้นสามารถมองเห็นได้เป็นลำดับ นับแต่กรณีการประท้วงเรื่องการปลดกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าในปี พ.ศ. 2517 อันนำไปสู่การขอปรับค่าจ้างขั้นต่ำในที่สุด กรณีนี้ จะเห็นว่าเริ่มมีสมาคมต่าง ๆ นอกโรงงานเข้ามาให้ความช่วยเหลือ เช่น สมาคมลูกจ้างสิ่งทอแห่งประเทศไทย สมาคมลูกจ้างอุตสาหกรรมผ้าสมุทรสาคร ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ และพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย รูปแบบการช่วยเหลือโดยการรวบรวมกรรมกรให้เป็นกลุ่มเพื่อยื่นข้อเรียกร้อง มีการขยายขอบเขตการประท้วงออกมาภายนอกโรงงาน การแจกใบปลิว การออกแถลงการณ์ เพื่อให้สาธารณชนได้รับทราบเรื่องราว รวมทั้งสร้างความชอบธรรมให้กลุ่มกรรมกรด้วยการเปิดอภิปรายถึงปัญหาต่างๆที่กรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าประสบ สมควรที่จะได้รับการขึ้นค่าแรงขั้นต่ำ

ภายหลังการเรียกร้องในเรื่องการปลดกรรมกรโรงงานทอผ้าซึ่งปรากฏผลว่ามีการพิจารณาปรับอัตราขึ้นค่าจ้างขั้นต่ำให้กรรมกรหญิงนั้น นับเป็นความสำเร็จขั้นหนึ่ง ทำให้กรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าเริ่มมีความมั่นใจในการรวมกลุ่มของตนเพื่อสร้างพลังต่อรองกับนายจ้าง และยังเกิดความเชื่อมั่นว่าหากพวกตนเคลื่อนไหวอย่างอดทนมีผู้ให้การสนับสนุนอย่างแน่นอน ความคิดนี้ได้สร้างความมั่นใจให้กับกรรมกรหญิงให้เป็นฝ่ายยื่นข้อเรียกร้องต่อนายจ้าง และนัดหยุดงานหากนายจ้างปฏิเสธข้อเรียกร้องในกรณีต่อ ๆ มา แม้ว่ากว่าจะประสบความสำเร็จ กรรมกรหญิงจะได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกันของกลุ่มที่คัดค้านก็ตามเช่น กรณีการประท้วงของกรรมกรหญิงบริษัทสแตนดาร์ดคาร์เมนต์ ซึ่งกลุ่มผู้ชุมนุมได้รับบาดเจ็บจากการปะทะกับกลุ่มคัดค้านการชุมนุมที่ต้องการกลับเข้าทำงานก่อนที่ข้อเรียกร้องจะได้รับการพิจารณาจากนายจ้าง

กรณีการประท้วงของกรรมกรหญิงโรงงานล็กกี้เทกซ์(ไทย)นั้น เป็นกรณีที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงพลังของกรรมกรหญิง ซึ่งกำลังเป็นที่ยอมรับของประชาชนในเวลา

นั้นว่ามีความสามารถไม่แพ้กลุ่มอื่น ๆ และด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดการแย่งชิงกรรมกรหญิงเข้ามาเป็นกลุ่มของตนระหว่างสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย กับสหภาพแรงงานสิ่งทอ เช่นเดียวกับกรณีสแตนดาร์ดคาร์เมนท์ที่มีองค์กรต่าง ๆ นอกจากนี้จะให้ความช่วยเหลือแล้วจุดประสงค์อีกด้านคือการใช้เป็นฐานเสียงของการขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ

ความมั่นใจในการรวมพลังของกรรมกรหญิงที่เพิ่มขึ้นสูงจนน่าจะนับว่าเป็นจุดสูงสุดคือ กรณีกรรมกรหญิงโรงงานฮาร์ยัดโรงงานเมื่อไม่สามารถเจรจากับนายจ้างได้ กรรมกรหญิงสามารถหารายได้เลี้ยงตัวเองซึ่งอยู่ภายในโรงงานโดยการประกอบอาชีพตามนัดเป็นเวลาถึง 3 เดือนก่อนตัดสินใจเปิดโรงงานสามัคคีกรรมกรโดยคำแนะนำของนักศึกษา การยึดโรงงานในครั้งนั้นเป็นที่กล่าวขวัญกันโดยทั่วไป จนนายจ้างหลายโรงงานหวาดเกรงว่ากรรมกรในโรงงานของตนจะประพடுத்தตามบ้าง ผลสำเร็จของการประท้วงของกรรมกรโรงงานฮาร์ยัดอาจไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ แต่สิ่งที่สามารถชี้ลงไปได้แน่นอน คือความเชื่อมั่นในศักยภาพของตัวกรรมกรหญิงเองในอันที่จะดำเนินการได้ด้วยตัวเองก่อนจะรับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ความแตกต่างของการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่สำคัญจึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนในการเคลื่อนไหวเพื่อยื่นข้อเรียกร้องต่อนายจ้าง ทั้งนี้โดยความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก

นอกเหนือจากรูปแบบการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แล้ว ประเด็นของการเรียกร้องยังเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้น ประเด็นการเรียกร้องจะเน้นให้นายจ้างปฏิบัติตามกฎหมายเฉพาะเรื่องค่าจ้าง แต่ในภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประเด็นขยายมายังเรื่องสวัสดิการ และการปฏิบัติตัวของหัวหน้าคนงานในแง่ของการเลือกที่รักมักที่ชังและการเหยียดหยามกรรมกร ในจุดนี้จะเห็นแนวคิดสังคมนิยมที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดของกรรมกรเกิดขึ้น เช่น ความเท่าเทียมกันในสังคมและความแตกต่างทางชนชั้น แนวคิดสังคมนิยมเหล่านี้ได้รับการเผยแพร่จากกลุ่มนักศึกษาที่เข้ามาให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ แก่กรรมกรในโรงงาน และจากพื้นฐานทางแนวคิดสังคมนิยมร่วมกันของกรรมกรกลุ่มต่าง ๆ ทำให้ประเด็นในการเรียกร้องมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน

5. จิตสำนึกของกรรมกรหญิง

จิตสำนึกที่ต้องการออกมาเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของกรรมกรหญิงนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเอง และอีกส่วนหนึ่งได้รับการกระตุ้นจากบริบทภายนอก

จิตสำนึกในส่วนที่เกิดขึ้นเองนี้ เกิดขึ้นจากความไม่พอใจสภาพการทำงานในโรงงานที่กรรมกรหญิงประสบอยู่ รวมทั้งค่าจ้างที่ได้รับ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ ดังเช่นปัจจัยที่ยกมาในบทก่อน จึงทำให้การเคลื่อนไหวเรียกร้องของกรรมกรหญิงมีไม่มาก จนกระทั่งมาถึงช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ความไม่พอใจต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงปรากฏอยู่และมีการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของนางชอเกียง ผู้นำกรรมกรหญิงโรงงานฮาร่า ได้เล่าว่าความไม่พอใจของกรรมกรหญิงในโรงงานเกิดขึ้นมานานแล้วในเรื่องที่เกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมของนายจ้างที่ปฏิบัติต่อกรรมกรในโรงงานหลายอย่าง นับแต่ก่อนมีการหยุดงานและการเข้าไปให้ความช่วยเหลือของกลุ่มนักศึกษาด้วย ในจุดนี้ นางชอเกียงได้เล่าให้ฟังถึงจิตสำนึกของกรรมกรหญิงในเรื่องการส่งผ่านความคิดเรื่องการได้รับความไม่เป็นธรรมในการทำงานจากนายจ้างในกลุ่มกรรมกรหญิงด้วยกัน มีการเล่าสู่กันฟังเสมอ

... คุยกันไปเรื่อย ๆ ก็คิดว่ามีความคิดตรงกัน จากสองเป็นสาม เป็นสี่ เป็นสิบ เป็นร้อย ก็เลยรู้ว่าทุกคนมีปัญหา แต่ไม่รู้ว่าจะไปคุยให้ใครฟัง ก็เลยรวมตัวกัน ... (ประชาชาติ, 1 มีนาคม 2519)

ข้อความดังกล่าว นอกจากจะชี้ให้เห็นการก่อตัวของจิตสำนึกของกรรมกรหญิงในโรงงานที่เริ่มจะเกิดขึ้นแล้ว ยังชี้ให้เห็นวิธีการรวมกลุ่ม สร้างพลังเพื่อต่อรองกับนายจ้างอีกด้วย จากการรวมกลุ่มนี้เอง ได้ทำให้นางชอเกียงกลายเป็นผู้นำกรรมกรในโรงงานโดยปริยาย แม้โดยความเป็นจริงแล้ว นางชอเกียงจะอ่านหนังสือไม่ออกเลยก็ตาม (ดูประวัตินางชอเกียงในภาคผนวก ง)

ความไม่พอใจของกรรมกรหญิงเหล่านี้อาจถูกเก็บไว้เพียงในหมู่กรรมกรหญิงโรงงานเดียวกันอีกนาน หากไม่มีบริบททางการเมืองที่ช่วยกระตุ้นให้กรรมกรหญิงได้แสดงออกมา เช่น การจัดอบรมกรรมกรของกลุ่มนักวิชาการ หรือการสัมมนาที่ผู้นำกรรมกรได้มีโอกาสพบปะบรรดากรรมกรหญิง ในช่วงภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม

2516 สิ่งเหล่านี้ได้กระตุ้นให้กรรมกรหญิงเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอันมาก ทั้งการเข้าร่วมหลักสูตรอบรมกรรมกรในวันอาทิตย์ของมหาวิทยาลัย (แล ดิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) รวมทั้งการจัดสัมนาขององค์กรต่าง ๆ จะมีกรรมกรหญิงเข้าร่วมเป็นจำนวนมากซึ่งมาจากโรงงานทอผ้า (เทอดภูมิ ใจดี, สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2538) ความตื่นตัวเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นได้จากการรวมกลุ่มกรรมกรหญิงเพื่อมาร่วมประท้วง ดังเช่น กลุ่มของนายประสิทธิ์ ไชโยจากอ้อมน้อย หรือแอบหลบหนีงานมาฟังอภิปราย (นิยม ชันโท, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2538) เป็นต้น

นอกจากการจัดอบรมกรรมกรที่เป็นปัจจัยกระตุ้นจิตสำนึกของกรรมกรหญิงให้ปรากฏออกมาแล้ว บริบททางสังคมอีกประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยกระตุ้นอย่างมาก คือ การเกิดเพลงเพื่อชีวิต

วงดนตรีเพื่อชีวิตหลายวงที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ต่างแต่งเพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพชนชั้นล่างผู้ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยสำนวนง่าย ๆ เพลงเหล่านี้ถูกนำมาร้องจนติดปากคนทั่วไปในช่วงที่มีการชุมนุมตามที่ต่าง ๆ ของชาวนาและกรรมกร ดังที่นิยม ชันโทได้บรรยายความตื่นตัวของการรับเพลงในแนวเพื่อชีวิตช่วงนั้นไว้ดังนี้

... เพลงที่ร้องนี้เป็นเอง นักศึกษามาเล่นให้ฟัง ในช่วงนั้นจะฮิตแต่เพลงพวกนี้ เพลงแรก ๆ ที่จะร้องก็เป็น คนกับควาย เปิบข้าว ข้าวคอยฝน ยุคนั้นใคร ๆ ก็ร้องเป็นหมด คนที่หัดเล่นกีตาร์ จะหัดเล่นเพลงเพื่อชีวิตไปที่ไหนไม่มีหรอกที่เขาจะเล่นเพลงสตริง ช่วงนั้นงานชุมนุมจะถี่มาก เดี่ยวของชาวนา เดี่ยวของคนงาน นักดนตรีไม่ต้องจ้างมา แล้วแต่ใครว่าง ตามชมรมดนตรีของมหาวิทยาลัยทุกสถาบันมีวงดนตรีของตัวเองหมด วงกรรมมาชนตอนนั้นเขาดังมาก ของมหิดล เขามาเล่นตามโรงงานด้วย ขอให้บอกเถอะ มีรถไปรับเขา ข้าวมีกินก็กิน ไม่มีก็ไม่มีกิน กินเหมือนพวกเราด้วย เขาไม่ว่าอะไร ... (นิยม ชันโท, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2538)

ด้วยเนื้อหาที่ปรากฏออกมาในเพลง กอปรกับการปฏิบัติตัวเช่นเดียวกับผู้ฟังทั่วไปโดยเฉพาะชาวนา กรรมกรที่ร่วมชุมนุม ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกับเพลงและนักดนตรีถึงขนาดที่ว่า “..ร้องตามได้ทุกเพลงเลย ขอแค่เขาขึ้นต้นเท่านั้น..” (นิยม ชันโท, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2538) การปลุกจิตสำนึกของกรรมกรหญิงด้วยการใช้ดนตรีเป็นสื่อจึงนับว่าประสบผลอยู่มาก เพราะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปเริ่มรู้จักเรื่องราวของชาวนา และกรรมกร ขณะที่บุคคลเหล่านั้นเริ่มรู้สึกว่าคุณคนไม่ได้ถูกทอดทิ้งแต่อย่างใด ยังคงได้รับการกล่าวถึงในสังคมอยู่

จิตสำนึกของกรรมกรหญิงซึ่งได้รับการกระตุ้นทั้งจากการเปิดการอบรมและการเผยแพร่เพลงเพื่อชีวิต ได้ช่วยสร้างความมั่นใจในการแสดงออกให้กับกรรมกรหญิงอย่างมาก นายเทอดภูมิได้กล่าวยกย่องความกระตือรือร้นในอันที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของกรรมกรหญิง ซึ่งจากจำนวนกรรมกรหญิงที่มีอยู่เป็นอันมากโดยเฉพาะในโรงงานทอผ้านี้เอง ทำให้กลายเป็นพลังต่อรองกับนายจ้างได้อย่างน่าสะพรึงกลัว

... ผู้หญิงส่วนที่ active ก็ active มาก ส่วนที่ไม่สนใจเลยก็มี แต่ถ้าเขารวมตัวกันได้นี่เก่งกว่าผู้ชายอีก เขาเป็นพลังที่น่ากลัวที่สุด อาจเป็นพลังที่ถูกกดขี่ ถึงที่สุดแล้วผู้หญิงจะสู้มากกว่าผู้ชาย ... คิดว่าการเคลื่อนไหวทุกอย่าง ผลสำเร็จประมาณ 80% อาศัยการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงทางด้านพลังการรวมตัว ส่วนความคิดเราเป็นคนวางโดยผ่านผู้นำที่เราได้พูดคุยไว้... (เทอดภูมิ ใจดี, สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2538)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสนใจว่าบทบาทที่เด่นชัดของบรรดาผู้นำกรรมกรหญิงนั้นไม่ปรากฏมากนัก แม้กลุ่มนี้จะมีจิตสำนึกและความพร้อมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองสูงก็ตาม เป็นไปได้ว่า กรรมกรหญิงเป็นกลุ่มที่ไม่นิยมออกมาแสดงบทบาทผู้นำโดยตรงมากนัก กรรมกรหญิงที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง รวมทั้งการนัดหยุดงานในโรงงานของตน มักเป็นกลุ่มที่ไม่มีพันธะทางครอบครัว เป็นโสด ส่วนกลุ่มที่มีครอบครัวแล้วมักแสดงบทบาทอยู่เบื้องหลัง ให้การสนับสนุนและคำแนะนำ การที่ผู้นำกรรมกรหญิงไม่นิยมออกมาแสดงบทบาทผู้นำอย่างชัดเจนนั้น เนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงหลังปี พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นระยะที่การเคลื่อนไหวเกิดขึ้นโดยทั่วไป การเติบโตของกลุ่มฝ่ายซ้ายอย่างรวดเร็วทำให้ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มฝ่ายขวา จนเกิดการแทรกแซงจากฝ่ายขวาขึ้นในองค์กรของฝ่ายซ้ายหลายองค์กร ดังนั้นท่าทีของ

ประชาชนทั่วไปจึงมีแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับบทบาทองค์กรที่เป็นทางการ เนื่องจากไม่แน่ใจในบทบาทของกลุ่มเหล่านั้น (แล ดิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) ผู้นำกรรมการหญิงจึงนิยมทำงานอยู่เบื้องหลังมากกว่า

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า จิตสำนึกกรรมการหญิงต้องการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องนั้นเกิดขึ้นด้วยตัวเอง หากแต่ไม่มีโอกาสแสดงออก ต่อเมื่อได้รับการกระตุ้น โดยการอบรม และโดยสภาพสังคม เหตุการณ์ทางการเมือง และการตื่นตัวของส่วนรวมในเรื่องแนวคิดสังคมนิยมที่ต้องการลงมาช่วยเหลือ “ชนชั้นล่าง” สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนกระตุ้นให้จิตสำนึกของกรรมการหญิงตื่นตัว มีความพร้อมที่จะเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อถึงเวลา จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่อธิบายได้ว่าเหตุใดการประท้วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 จึงเป็นการเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงโดยมาก

ปฏิกริยาจากฝ่ายต่อต้านกรรมการหญิง

ความตื่นตัวทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นำมาซึ่งความเคลื่อนไหวของกลุ่มฝ่ายซ้ายจำนวนมากจนทำให้กลุ่มฝ่ายขวามองว่าเป็นการสร้างความไม่สงบให้บ้านเมือง การเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงโรงงานทอผ้าซึ่งเกิดขึ้นในระยะเดียวกันจึงถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวของกลุ่มฝ่ายซ้ายเพื่อสร้างความไม่สงบให้บ้านเมืองไปด้วย ปฏิกริยาของฝ่ายต่าง ๆ ที่มีต่อการเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงจึงเกิดขึ้นแตกต่างกัน

ความเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงโรงงานทอผ้าทั้งในด้านการวางกรอบความคิดและแนวทางปฏิบัติเท่าที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่านักศึกษามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยอย่างมากโดยการเข้ามาดำเนินการเกี่ยวกับกรรมกรในรูปองค์กรต่าง ๆ ขณะที่ในเวลานั้นภาพพจน์ขององค์กรนักศึกษาในสายตาประชาชนมีแต่จะเสื่อมลง ถูกมองว่าเป็น “กลุ่มฝ่ายซ้ายหัวรุนแรง” โดยเฉพาะศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในฐานะองค์กรนักศึกษาที่เป็นทางการที่ใหญ่ที่สุด ดังนั้น การเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงโรงงานทอผ้าจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยด้วย การอธิบายปฏิกริยาที่ต่อต้านการเคลื่อนไหวของกรรมการหญิงโรงงานทอผ้าจากกระแสโดย

ทั่วไปจึงจำเป็นต้องอธิบายปฏิกริยาที่ต่อต้านการทำงานของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในบางเรื่อง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าด้วย

จากบทบาทของศนท. ที่โด่งดังมากขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้นักศึกษากลายเป็นผู้รับเรื่องราวร้องทุกข์ของประชาชนไปโดยปริยาย ประชาชนต่างหวังว่านักศึกษาจะสามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับตนได้ ขณะที่นักศึกษาในช่วงนั้นมีความตื่นตัวทางการเมืองสูง มองเห็นว่าตนในฐานะปัญญาชนควรมีส่วนรับผิดชอบในสังคมเพื่อสร้างสังคมให้ดีขึ้น (แล คิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) จุดประสงค์ในการเคลื่อนไหวของศนท. จึงเปลี่ยนไปจากการมุ่งเน้นในทางการเมืองโดยเฉพาะกลายเป็นการเคลื่อนไหวในทุกเรื่องที่สังคมเรียกร้องโดยการประสานงานกับศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ และสหพันธ์นักศึกษาเสรี (วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2538) อย่างไรก็ตาม เนื่องมาจากการนัดหยุดงานที่เกิดขึ้นอย่างมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และการร้องเรียนของประชาชนในเรื่องต่าง ๆ ที่มีเข้ามายังศนท. ทุกวัน ทำให้ศนท. และองค์กรนักศึกษาอื่น ๆ ไม่สามารถวางแผนล่วงหน้าได้ ต้องใช้วิธีการเคลื่อนไหวเฉพาะหน้าเพื่อหาทางช่วยเหลือโดยเร่งด่วน ดังที่นายพรชัย วีระณรงค์ อดีตเลขาธิการศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติผู้หนึ่ง ได้กล่าวไว้

... เหตุการณ์ 14 ตุลา ส่งผลสะท้อนทำให้นักศึกษากลายเป็นแม่เหล็กดึงดูดเอาคนเข้ามา ใครก็ตามที่ทุกข์ยากจะมองว่า นักศึกษาจะเป็นผู้ช่วยเหลือได้ เหมือนกับมีมือมาดึง มาจูงคนตาบอดว่า เออ...ไปตรงนี้นักศึกษาเองก็วิ่งเหมือนมดได้กลิ่นน้ำ มีปัญหาทางโน้นก็วิ่ง มีปัญหาทางนี้ก็วิ่งไป ขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบว่า จะเอาอะไรก่อนอะไรหลัง... (พรชัย วีระณรงค์, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2538)

การลงไปช่วยแก้ปัญหา และเคลื่อนไหวในทุกเรื่องตามที่มีผู้ร้องเรียนมา ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะกลุ่มและได้นำไปสู่การเดินขบวนเพื่อเรียกร้องในตอนท้ายนั้น ทำให้ประชาชนโดยมากที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเดือดร้อนเหล่านั้นเริ่มไม่พอใจกับบทบาทของนักศึกษา มองเห็นว่าสภาพบ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต และล่อแหลมต่อการถูกยึดครองจากคอมมิวนิสต์อย่างมาก เพราะในเวลานั้น คอมมิวนิสต์กำลังมีชัยชนะเหนือดินแดนอินโดจีน และทหารสหรัฐอเมริกากำลังจะถอนกำลังออกจากภูมิภาคนี้

ประเทศไทยจำเป็นต้องป้องกันตนเอง ขณะเดียวกันภายในประเทศกำลังมีการเคลื่อนไหวของนักศึกษากลุ่มผู้ศึกษาลัทธิมาร์กซ์และเหมาจนเกิดความเลื่อมใส กลุ่มนี้มีส่วนในการสนับสนุนการนัดหยุดงานตามที่ตั้งต่าง ๆ ทำให้มีกระแสเล่าลือกันว่านักศึกษาเหล่านี้เป็นคอมมิวนิสต์ที่แทรกเข้ามา ประกอบกับสภาพบ้านเมืองที่มีแต่การนัดหยุดงานทำให้การลงทุนหยุดชะงัก ธุรกิจเสียหายหลายชนิด เกิดความไม่พอใจจากหลายฝ่าย จนเกิดกลุ่มต่อต้านที่เรียกกันว่า กลุ่มฝ่ายขวาหลายกลุ่ม กลุ่มเหล่านี้ได้แก่ กลุ่มนวนพลโดยการนำของนายวัฒนา เจียววิมล กลุ่มกระทิงแดงซึ่งสมาชิกเป็นนักเรียนอาชีวะที่แยกตัวออกมาจากศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และลูกเสือชาวบ้าน ซึ่งดำเนินการโดยตำรวจตระเวนชายแดน เป็นต้น (David Morell and Chai-anan Samudavanija, 1981: 191)

นอกจากกลุ่มทั้ง 3 ที่นับเป็นฝ่ายขวาซึ่งมีบทบาทอย่างมากแล้ว ยังมีกลุ่มแยกย่อยอีกหลายกลุ่ม เช่น ชมรมไทยสู้ศึก (นายหนหวย, 2521) และสำนักบุปผาสวรรค์ (David Morell and Chai-anan Samudavanija, 1981, 251) เป็นต้น กลุ่มฝ่ายขวาต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเข้าถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ได้เนื่องจากการพยายามชูประเด็นในเรื่องความถูกต้องทางศีลธรรม โดยการนำพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการเน้นเรื่องการปกป้องสถาบันชาติ และพระมหากษัตริย์โดยการนำพิธีกรรม ความเชื่อมาเชื่อมโยงของฝ่ายขวา ในขณะที่บ้านเมืองมีแต่ความวุ่นวายปรากฏให้เห็น เป็นการจูงใจให้ผู้ต้องการความสงบทั้งหลายเข้าร่วมเป็นสมาชิกเพื่อหาที่ยึดเหนี่ยวทางใจมากขึ้น

กลางปี 2518 จนถึงปี 2519 กลุ่มฝ่ายขวาเติบโตขึ้นอย่างเต็มที่ขณะบทบาทของสทนท. กำลังสับสนจนถึงขั้นวิกฤต มีการแตกแยกทางความคิดของบรรดาผู้นำนักศึกษาหลายกลุ่ม กลุ่มฝ่ายขวาได้ถือโอกาสโจมตีการทำงานของสทนท.อย่างหนักโดยการใช้สื่อที่ตนมีอยู่ทั้ง วิทยุ หนังสือพิมพ์ อาทิเช่น ชาวไทย สยามรัฐ เดลินิวส์ เดลินิวส์บ้านเมือง และ ดาวสยาม ส่วนสถานีวิทยุที่ออกมาประกาศการต่อต้านฝ่ายซ้ายอย่างชัดเจนคือ สถานีวิทยุยานเกราะ ถึงกับมีการแต่งเพลงโจมตีฝ่ายซ้ายจนเป็นที่รู้จักและสามารถร้องกันได้โดยทั่วไปคือ เพลง “หนักแผ่นดิน” อิทธิพลของการปลุกกระดมมวลชนจากฝ่ายขวาจะมีมากเพียงใด จากคำให้สัมภาษณ์ของ แล คิลกวิทรรัตน์ นักวิชาการท่านหนึ่งซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการอบรมกรรมกรตลอดมา ได้เล่าถึงกระแสการ

ต่อต้านนั้นว่า “.. พุด ๆ อยู่บางที่ก็มีพระมาร้องเพลงหนักแผ่นดิน ไอ้เราก็สอนพระก็ร้องหนักแผ่นดิน..” (แล คิลกวิทย์รัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) กระนั้นก็ตาม สนท. ยังคงดำเนินการปลุกจิตสำนึกกรรมกรอยู่ตลอดเวลา นอกจากการลงไปให้ความรู้เรื่องการเมือง การสอนหนังสือ แล้วยังมีการจัดกิจกรรมกลุ่ม สอนร้องเพลงเพื่อชีวิต ตลอดจนผลิตโปสเตอร์ที่เน้นให้ประชาชนเห็นความทุกข์ยากของกรรมกร สร้างจิตสำนึกเรื่องชนชั้นอยู่ตลอดมา

นับแต่ปลายปีพ.ศ. 2518 บรรดาบุคคลอาชีพต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มฝ่ายซ้ายถูกโยงว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับความไม่สงบของบ้านเมือง หลายคนถูกลอบสังหารโดยไม่สามารถติดตามผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ ประมาณว่าระหว่างปีพ.ศ. 2518 - 2519 มีผู้นำชาวไร่ชาวนาถูกลอบสังหาร 36 คน ผู้นำกรรมกร 5 คน นักการเมือง 12 คน นักศึกษา 12 คน และนักหนังสือพิมพ์อีก 18 คน (ชูศักดิ์ เจริญหงษ์ทอง และบัณฑิต ธรรมศิริรัตน์, 2534: 46) มีการลอบเผาตีกดขี่ ซึ่งเป็นที่ทำการของสนท. ขณะนั้น โดยอ้างว่าเป็นแหล่งสะสมอาวุธและหนังสือของคอมมิวนิสต์ เผาโปสเตอร์หน้าตีกดขี่ ซึ่งเป็นรูปแสดงความทุกข์ยากของกรรมกรโดยผู้ลอบวางเพลิงให้เหตุผลว่า โปสเตอร์นี้ปลุกปั่นให้แตกแยก ทำลายสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ประชาชาติ, 14 มิถุนายน 2519)

การยืนยันที่จะปลุกจิตสำนึกประชาชนเกี่ยวกับเรื่องชนชั้นและความทุกข์ยากของชนชั้นล่างถูกคัดค้านจากฝ่ายนักศึกษาด้วยกันภายหลังที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ จากฝ่ายขวา เริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของสนท. แม้กระทั่งในหนังสือพิมพ์ที่เคยให้การสนับสนุนบทบาทนักศึกษามาตลอด ยังแสดงความเห็นว่า

... ข้อผิดพลาดนั้นคือ ในระยะที่ผ่านมา การกระทำของศูนย์นิสิต ๆ ไม่ตรงกับสภาพพื้นฐานของสังคมไทยที่แท้จริง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว และรุนแรง จนประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีเวลาพอที่จะปรับปรุงตัวเองยอมรับสภาพเช่นนั้นได้ ... ศูนย์นิสิต ๆ อันประกอบไปด้วยคนหนุ่มที่มีอุดมการณ์ มีพลังงานอันมหาศาล ร้อนแรง ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาพสังคมไทยทั่ว ๆ ไป ราวฟ้ากับดิน และศูนย์ ๆ ได้พยายามที่จะยึดยึดอุดมการณ์นี้เข้าไปในสังคมที่มีลักษณะตรงกันข้าม พลังนี้จึงกลายเป็น

เป็นพลังที่สูญเปล่า และมีการตอบโต้เกิดขึ้นจากสังคมส่วนใหญ่ ...

(ประชาธิปไตย, 25 มิถุนายน 2519)

แม้จะมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของชนท.ในเรื่องต่าง ๆ ชนท.ยังคงดำเนินการให้ความช่วยเหลือกลุ่มที่เข้ามาร้องเรียนตลอดมา โดยเฉพาะกลุ่มชาวนาและกรรมกร จนกระทั่ง หนังสือพิมพ์ข่าวไทยเขียนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาว่านักศึกษาได้กลายเป็นกลุ่มที่ก่อความไม่สงบให้กับสังคมโดยการปลุกระดมมวลชนให้มีการประท้วงของชาวนาและกรรมกร

...เวลานี้ใคร ๆ พวกกันสงสัย ทำไมศูนย์นิสิตนักศึกษาจึงเป็นเจ้ากี้เจ้าการในเมื่อมีการเดินขบวน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกรรมกร และชาวนาที่กำลังขยายตัวขึ้นในเวลานี้ ... แต่การทำอะไรเป็นกลุ่มเป็นหมู่ การจัดระเบียบ การเขียนโปสเตอร์แสดงการเรียกร้อง “เพื่อพลัง” (อันว่าเป็นศัพท์ทันสมัยหลัง 14 ตุลาคม 2516 นะ) ชาวนาจึงมีความสามารถเหนือเกษตรกรอื่น ๆ ถ้าหากไม่มีการเริ่มต้นมาจากใครคนใดคนหนึ่ง และที่มองเห็น ๆ ก็คือ บุคคลที่กำลังตั้งอยู่ในศูนย์นิสิตนักศึกษาที่อ้างว่าทำเพื่อความเป็นธรรมของสังคม และมีวิธีการที่เขาคิดว่าสามารถทำได้ดีได้เพียงวิธีเดียวก็คือใช้วิธี “การปลุกระดมมวลชน” ที่พวกถือสิทธิออกนอกใช้ป็นวิธีบีบบังคับให้รัฐบาลต้องจำนนในทุกวิถีทางในขณะที่รัฐพยายามป้องกันประเทศไม่ให้จมไปสู่ “หายนะ”... (ข่าวไทย, 28 มิถุนายน 2517)

ด้วยเหตุที่นักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของกรรมกรก่อให้เกิดความไม่พอใจให้กับกลุ่มนายทุนเจ้าของกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงงานทอผ้าซึ่งมีการนัดหยุดงานกันเกือบทุกโรงทำให้ผลผลิตเสียหาย นายทุนเจ้าของกิจการจึงหาทางต่อต้าน นายทุนเจ้าของกิจการ โรงงานทอผ้ากลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทน่ากลัวถึง คือ กลุ่มตระกูลดิเรกสาร ชูณหะวัณ และทัพพะรังสี ซึ่งในเวลาต่อมาได้เข้ามามีบทบาทในทางการเมือง กลุ่มนี้มีฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่โรงงานทอผ้า ซึ่งแน่นอนเหลือเกินว่าจะได้รับผลกระทบอย่างหนักเมื่อกรรมกรในโรงงานหยุดงานประท้วง จึงไม่น่าแปลกแต่อย่างใดเมื่อกลุ่มตระกูลนี้ได้เข้ามาเล่นการเมืองในนามพรรคชาติไทยและได้รับเลือกเข้าเป็นพรรคร่วมรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปีพ.ศ.2518 จะชักจูงวุฒิสมาชิกคัดค้านการ

เคลื่อนไหวของกรรมกร (David Morell and Chai-anan Samudavanija, 1981:191) รวมทั้งให้การสนับสนุนทางการเงินอย่างลับ ๆ กับฝ่ายขบวนการต่าง ๆ (อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, 2531: 1) เพื่อหยุดยั้งการดำเนินงานของศนท. และการเคลื่อนไหวของกรรมกร โดยเฉพาะกรรมกรโรงงานทอผ้า

นอกจากกลุ่มนายทูนนักการเมืองที่ต่อต้านการเคลื่อนไหวของกรรมกรแล้ว นายจ้างเจ้าของโรงงานต่างก็คัดค้านเช่นเดียวกัน หากแต่มักเป็นการตอบโต้การยื่นข้อเรียกร้องของกรรมกรหญิงโดยตรง เช่น การเลิกจ้างกรรมกรทันทีที่มีการยื่นข้อเรียกร้อง การประวิงเวลาเจรจาไกล่เกลี่ย เช่น เปลี่ยนข้อเสนอ ทำให้กรรมกรต้องกลับมาปรึกษากันใหม่อย่างกรณีฮาร์วาร์ดถึง 19 ครั้ง เพื่อให้กรรมกรหญิงยอมยุติการชุมนุมเนื่องจากไม่มีงาน ไม่มีเงินใช้ รวมทั้งการจ้างอันธพาล หรือกลุ่มกระต๊องแดงมาก่อความวุ่นวายโดยการยิงขู่ ดังเช่นกรณีการหยุดงานของกรรมกรโรงงานลัทธิเทกซ์ (ไทย) หรือการขว้างระเบิดใส่กลุ่มผู้ชุมนุมในการนัดหยุดงานของบริษัทสแตนดาร์ดคาร์เบอร์เมนต์ เป็นต้น

ไม่เพียงแต่กรรมกรโดยรวมจะถูกข่มขู่และลอบทำร้ายจากฝ่ายขวาแล้ว ผู้นำกรรมกรรวมทั้งผู้นำนักศึกษาซึ่งเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวของกรรมกรต่างได้รับผลเช่นเดียวกัน นายเทอดภูมิ ใจดี ผู้นำกรรมกรผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีตำรวจติดตามเขาตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการไปอภิปรายในโรงงานหรือนอกโรงงาน การยิงข่มขู่อย่างเช่นที่เขาได้รับเมื่อไปประชุมที่สำนักงานทนายความธรรมรังษีขณะมีการชุมนุมของกรรมกรสแตนดาร์ดคาร์เบอร์เมนต์ หรือ การโทรศัพท์ ส่งจดหมายข่มขู่ มีทุกรูปแบบ จนในที่สุดเมื่อกระแสต่อต้านแรงมากขึ้น และด้วยภาวะบีบคั้นต่าง ๆ ทำให้ตัดสินใจหลบหนีออกนอกประเทศในปลายปี พ.ศ. 2518 นั้นเอง

เนื่องจากกรรมกรเป็นฐานมวลชนที่มีความตื่นตัวทางการเมืองอย่างมากภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กลุ่มหนึ่ง ดังนั้นการเคลื่อนไหวโดยมีองค์กรต่าง ๆ ที่มีแนวคิดเป็นฝ่ายก้าวหน้าให้การสนับสนุน จึงทำให้หน่วยงานของรัฐเริ่มหวาดระแวงพยายามลดบทบาทลง โดยเฉพาะกรรมกรที่อยู่ในภาคเอกชนซึ่งมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง ความพยายามลดบทบาทของกรรมกรในภาคเอกชนโดยคณะผู้ปกครอง คือ การส่งคนเข้าแทรก (พรชัย วีระณรงค์, สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2538) ขณะเดียวกัน ได้มีการจัดตั้งองค์กรกรรมกรขึ้นมาโจมตีกัน เช่น สภาองค์กรลูกจ้างเสรีแห่งชาติ ซึ่งจัด

ตั้งโดยกอ.รรมน.(แล ดิลกวิทยรัตน์, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2538) หรือ การส่งคนเข้าร่วมจัดตั้งสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย (เทอดภูมิ ใจดี, สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2538) ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในภาครัฐวิสาหกิจ การกล่อมเกลாதงความคิดโดยรัฐบาล จะกระทำได้ง่ายกว่าภาคเอกชน ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวพันโดยตรงกับรัฐบาล ความพยายามของรัฐในการแทรกแซงองค์กรกรรมกรนับว่าประสบผลสำเร็จพอสมควรเมื่อผลปรากฏว่า ในการเจรจาครั้งหลัง ๆ นับแต่พ.ศ. 2518 ที่รัฐบาลประกาศให้มีการจัดตั้งสหภาพแรงงานตามพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์พ.ศ.2518แล้ว สหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย ได้เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นตัวแทนฝ่ายลูกจ้างเจรจากับนายจ้าง และทำให้การต่อรองลดน้อยลง รัฐบาลยังใช้มาตรการอื่นในการลดบทบาทขององค์กรภาคเอกชนอีก เช่น การจับกุมนิสิตนักศึกษาที่ลงไปให้ความช่วยเหลือกรรมกร ดังกรณีต่อไป

กรณีการจับกุมนิสิตนักศึกษาที่อ้อมน้อย พ.ศ.2519

เป็นผลที่เกิดจากการต่อต้านกิจกรรมของศนท. จากกลุ่มฝ่ายขวาอย่างสุดท้ายก่อนการเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นับเป็นเรื่องที่กรรมกรโรงงานทอผ้าถูกโยงเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยโดยตรง เนื่องจากนิสิตนักศึกษาที่ถูกจับกุมล้วนทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับกรรมกรโรงงานทอผ้าในแถบอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ทั้งสิ้น เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในวันที่ 30 มีนาคม 2519 เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ร่วมกันเข้าตรวจค้นบ้านพักนักศึกษาที่อ้อมใหญ่ พบเอกสารเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ เครื่องโรเนียว เครื่องอัดสำเนาวิทยุคลื่นความถี่สูงปืนสั้น ปืนลูกซอง พร้อมกระสุน จึงควบคุมตัวนายสุภาพ พัสอ่อง นายพิสิฐ พัฒนเสรี(ซึ่งเคยเป็นที่ปรึกษาให้กับกรรมกรหญิงสแตนดาร์ดการ์เมนต์ในปีพ.ศ. 2518 - ผู้เขียน) น.ส.นิภาพรรณ พัฒนไพบูลย์ และน.ส. สงวนศรี เบญจางคจารุ นิสิตและบัณฑิตซึ่งพักในบ้านหลังนั้นไปสอบสวนที่สน.สามพราน ส่วนอีกแห่งหนึ่งคือ บ้านพักกรรมกรที่อ้อมน้อยพบหลักฐานชนิดเดียวกัน จึงนำตัวนายวิมุติ ชีมรัมย์ นายวันทา รุ่งกิจ นายทองเหลือง มงคลกุล นายพรหมา นานอก และนายนรินทร์ อาภรณ์รัมย์ กรรมกรโรงงานไทยเทคนิคที่พักอยู่ในบ้านไปสอบที่ สน.กระทู้มแบน ผู้ต้องหาทั้งหมดถูกตั้งข้อหาเบื้องต้นว่ามีการกระทำการอันเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ มีการกระทำอันเป็น

คอมมิวนิสต์ (สยามรัฐ, 31 มีนาคม 2519) และมีอาวุธปืนไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาต ห้ามเยี่ยมห้ามประกัน

การจับกุมตัวบุคคลทั้ง 9 ได้รับการคัดค้าน วิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากกลุ่มอาจารย์ นักศึกษา และกรรมการสหภาพแรงงานต่าง ๆ นายบัณฑิต จันทร์งาม จากสหภาพแรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอสมุทรสาครเป็นคนแรกที่ออกมาคัดค้านการจับกุม โดยกล่าวว่า นิสิตทั้ง 4 ที่ถูกจับกุมเป็นที่ปรึกษา และช่วยเหลืองานสหภาพมาเป็นเวลานานแล้ว หากการช่วยเหลือกรรมกรเป็นคอมมิวนิสต์คงไม่มีใครต้องการช่วยเหลือกรรมกรอีก (เดลินิวส์, 1 เมษายน 2519) นายวิระ มุกสิกพงศ์ โฆษกพรรคประชาธิปัตย์ได้ออกมาวิจารณ์ว่า หลักฐานยังอ่อน ผู้ต้องหาสามารถฟ้องกลับได้ เพราะเมื่อครั้งเลขาธิการศูนย์นักศึกษาอาชีวะมีปืนเอ็ม 16 เมื่อถูกจับยังได้รับประกันตัว ปืนยังไม่ถูกยึด ถือเป็นความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ (ประชาธิปไตย, 1 เมษายน 2519) ซึ่งแม้ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจจะได้ออกมาแถลงข่าวเช่นกัน รวมทั้งเปิดให้สื่อมวลชนของกลางที่ยึดมาได้แต่เป็นเพียงในเวลาอันสั้น (เดลินิวส์, 2 เมษายน 2519) ยิ่งทำให้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พรรคจุฬา-ประชาชน องค์การนักศึกษา 5 สถาบัน สหพันธ์นักกฎหมายแห่งประเทศไทย และศูนย์ศึกษาคณะครูประถมต่างลงความเห็นว่าเป็นการสร้างสถานการณ์โดยยึดยึดหลักฐานเพื่อสร้างความแตกแยกในกลุ่มนักศึกษาและกรรมกรมากกว่า เนื่องจากหนังสือต่างๆ ที่ยึดมานั้นมีวางขายทั่วไปตามท้องตลาดรวมทั้งมีให้บริการในห้องสมุดมหาวิทยาลัย หลักฐานต่างๆจึงอ่อนมาก(เดลินิวส์ ; ประชาธิปไตย ; ประชาชาติ, 2 เมษายน 2519) สหภาพแรงงานการไฟฟ้านครหลวงมีมติตั้งคณะกรรมการเข้าพบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีเพื่อเรียนถามข้อเท็จจริงและนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการตั้งข้อหาเป็นการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และขอให้รัฐบาลเร่งรัดเจ้าหน้าที่ให้สอบสวนให้เสร็จโดยเร็ว ท้ายสุดนายทองใบ ทองเปาด์ ได้ยื่นขอติดต่อเป็นทนายความแก้ต่างคดีให้กับผู้ต้องหาทั้ง 9 คน (เดลินิวส์, 2 เมษายน 2519) ขณะที่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจได้รับกระเช้าดอกไม้แสดงความขอบคุณจากแนวร่วมกรรมกรเสรี และขบวนการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในโรงงานแถบอ้อมน้อย - อ้อมใหญ่ นำโดย นาย

วารกรณ์ กลิ่นชู ที่ปรึกษาแนวร่วมกรรมกรเสรีซึ่งเปิดเผยภายหลังว่าการปลุกระดมกรรมกร แถบอ้อมน้อย - อ้อมใหญ่มีมาประมาณ 3 - 4 ปีแล้ว โดยนายประสิทธิ์ ไชโย ประธาน สหภาพแรงงานอุตสาหกรรมผ้าสมุทรสาคร นายบัณฑิต จันทร์งาม และนายบุญเสริม มี แก้ว เป็นผู้ปลุกระดม ในภายหลังนายสุภาพ พัส่อง จึงได้เข้าร่วมด้วย ทำให้การเจรจา ยึดเชื้อ ทางกลุ่มแนวร่วมกรรมกรเสรี และขบวนการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในโรงงานจึง พยายามขัดขวาง (เดลินิวส์, 2 เมษายน 2519)

อิทธิพลของแนวร่วมกรรมกรเสรีแผ่ขยายไปทั่วเขตอ้อมน้อย - อ้อมใหญ่ โดย ได้รับการสนับสนุนจาก สวญ.กระท่อมแบน เสมียนตรา และนายอำเภอ ผู้นำแนวร่วมโดย มากเป็นที่ปรึกษาของโรงงานต่างๆ ในแถบอ้อมน้อย - อ้อมใหญ่ จึงสามารถที่จะเสนอให้ นายจ้างปลดกรรมกรที่มีท่าทีไม่น่าไว้วางใจออกไปได้ เช่น กรณีนายกำจัด สังขพิทักษ์ ที่ ปรึกษาของแนวร่วม เป็นผู้จัดการฝ่ายบุคคลของโรงงาน 6 แห่งในแถบอ้อมน้อย ได้เสนอ ให้นายจ้างปลดกรรมกร 3 คน ออกจากโรงงาน เนื่องจากมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ (ประชาธิปไตย, 11 พฤษภาคม 2519)

สหภาพแรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าอ้อมน้อยยังคงพยายามร้องขอความเห็นใจ จากประชาชน ทั้งการออกแถลงการณ์ และการออกแถลงข่าว (ประชาธิปไตย, 3 เมษายน 2519 ; 9 เมษายน 2519) และเนื่องจากความล่าช้าในการตัดสินใจของผู้ต้องหาทั้ง 9 ทำให้กลุ่มต่าง ๆ เริ่มคลางแคลงในความผิด และคล้อยตามความคิดที่ว่าผู้ต้องหาถูกใส่ความ มากขึ้นเรื่อย ๆ อาทิ กลุ่มศึกษาปัญหากรรมกร และ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยราม คำแหง (ประชาธิปไตย, 15 เมษายน 2519) กลุ่มผู้สนับสนุนสันติวิธีซึ่งประกอบด้วยกลุ่ม ย่อย คือคณะสยามสังคม ศูนย์ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม กลุ่มส่งเสริมสถานภาพสตรี ศูนย์สังคมพัฒนาในสภากาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา กลุ่มประสานงานชนบท และเมือง กลุ่มอาจารย์หญิงจุฬาฯ สหภาพเพื่อสิทธิเสรีประชาชน และมูลนิธิโกมลคีมทอง (ประชาธิปไตย, 3 พฤษภาคม 2519) สมาคมคนไทยในเม็กซิโก (ประชาธิปไตย, 5 พฤษภาคม 2519) และสหภาพแรงงานครูแห่งเบอร์ลิน (ประชาธิปไตย, 21 พฤษภาคม 2519) ความคิดในเรื่องที่ว่า ผู้ต้องหาถูกใส่ความถูกต้องยกย้าโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจเอง ซึ่งแม้จะ

มีการแสดงหลักฐานที่ยึดมาได้แล้วก็ตาม แต่ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดลงไปได้ว่ามีความผิดหวัง นับแต่การแถลงของ พ.ต.อ.สันศักดิ์ ชนะภูมิ ผู้บังคับการตำรวจสันติบาล (ประชาชาติ, 6 เมษายน 2519) การย้ายที่ฝากขังนิสิตนักศึกษามายังโรงเรียนพลตำรวจนครบาล บางเขนเพื่อรอการตัดสิน (ประชาชาติ, 23 เมษายน 2519) การให้สัมภาษณ์ของ พล.ต.ท.ชุมพล โลหะชาละ รองอธิบดีกรมตำรวจ (ประชาชาติ, 19 พฤษภาคม 2519) จนกระทั่งถึงการขอฝากขังต่อ (ประชาธิปไตย, 25 มิถุนายน 2519) รวมทั้งมีการพยายามเบี่ยงเบนความสนใจโดยการมีผู้มาขอประกันตัวกรรมกร 4 คน คือ นายนรินทร์ อภรณ์รัมย์ นายพรหมา นานอก นายวันทา รุ่งกิจ และนายทองเหลือง มงคลกุล นายวิจิตร มหาสินผู้ขอประกันซึ่งกล่าวว่ามาจากองค์การนิรโทษกรรมสากล ได้นำหลักทรัพย์จำนวนหนึ่งมาขอประกันตัวบุคคลทั้ง 4 แต่นายสุภาพ พัสอ่อง ได้ตั้งข้อสังเกตว่า หากต้องการจะช่วยกรรมกรทั้งหมดควรขอประกันให้หมดไม่ใช่เพียง 4 คน และคนทั้ง 4 ไม่ได้รู้จักนายวิจิตรแต่อย่างใด เมื่อนายทองใบ ทองเปาด์ ทนายความของผู้ต้องหาได้ติดต่อไปยังองค์การนิรโทษกรรมสากลกลับไม่พบชื่อนายวิจิตรในจำนวนสมาชิกองค์การที่อยู่ในประเทศไทยแต่อย่างใด (ประชาธิปไตย, 5 มิถุนายน 2519) แม้นายวิจิตรจะออกมาแก้ข่าวในภายหลังว่าได้มีการติดต่อกับองค์การนิรโทษกรรมสากลจริง ๆ ก็ตาม ผู้ต้องหาทั้ง 4 ไม่ยินยอมรับการประกัน และไม่ปรากฏว่ามีการขอประกันตัวผู้ต้องหาจากองค์กรอื่นใดอีกเลย

วันที่ 27 สิงหาคม 2519 พนักงานอัยการได้ยื่นฟ้องนายสุภาพ พัสอ่อง กับพวก รวม 9 คน ต่อศาลอาญาในข้อหาทำการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ชักชวน อบรม เผยแพร่ ลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้เกิดความปั่นป่วนกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชน รวมทั้งมีอาวุธที่ใช้ในราชการสงครามไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาต ขอให้ศาลลงโทษตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ รวม 6 มาตรา และขอให้ริบของกลางทั้งหมด รวมทั้งหนังสือเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์อีก 85 เล่ม (ประชาชาติ, 28 สิงหาคม 2519) ซึ่งในเวลาต่อมาศาลอาญาได้พิพากษาให้ทั้งหมดพ้นข้อหาทำการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากหลักฐานไม่เพียงพอ คงเหลือแต่นายพิสิฐ พิพัฒน์เสรี กับนาย

วิมุตติ ชิมรัมย์ ในข้อหาฆ่าผู้อื่นและเครื่องกระสุนปืนไว้ในครอบครองโดยไม่ได้รับอนุญาตเท่านั้น (ข่าวไทยนิกร, 3 (30) 97 (27 สิงหาคม 2522)

6 ตุลาคม 2519 กับการสิ้นสุดการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิง

กรณีการจับกุมและสังหารนักศึกษาและประชาชนที่ชุมนุมกันภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 นั้นเป็นเหตุการณ์ที่นิสิตนักศึกษาพยายามจะไม่กล่าวถึง โดยจะพบว่ามียุทธศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงการเกิดเหตุการณ์นี้้น้อยมาก ผิดกับกรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งแม้จะมีผู้เสียชีวิตเช่นกัน แต่เหตุการณ์จบบลงที่ประชาชนสามารถเรียกร้องสิทธิเสรีภาพคืนมาจากผู้ปกครองเผด็จการที่ยึดอำนาจแบบผูกขาดมานานปี แต่เหตุการณ์ครั้งนี้จบบลงโดยที่ประชาชนทำร้ายกันเองด้วยความเข้าใจผิดว่า บรรดาผู้ที่ชุมนุมอยู่ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นเป็นคอมมิวนิสต์ที่ต้องการจะล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์จากการแสดงละคร ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และการโฆษณาชวนเชื่อที่ว่า ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการส่องสมอาวุธจำนวนมาก (วัฒน์ วรรลยางกูร, 2536: 267) แม้ในภายหลังที่เหตุการณ์สงบลงแล้ว คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินยังคงสร้างกระแสความเชื่อเช่นนี้จากแถลงการณ์ฉบับที่ 1

... บัดนี้ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้ประจักษ์ถึงภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในขณะนี้ เช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป กล่าวคือ ได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งประกอบด้วยนิสิตนักศึกษาบางกลุ่มได้กระทำการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอันเป็นการเหยียบย่ำจิตใจของคนไทยทั้งชาติ โดยเจตจำนงทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการของคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ายึดครองประเทศไทย เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมก็ได้ต่อสู้ด้วยอาวุธร้ายแรงที่ใช้ในราชการสงคราม ... (เดลินิวส์, 9 ตุลาคม 2519)

และด้วยเหตุที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะที่ไม่สงบนี้เอง จึงจำเป็นที่คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน “..ต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง เพื่อให้สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้

โดยเฉียบขาดและฉับพลัน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชาติ และมีให้ประเทศไทยต้องตกไปเป็นเหยื่อของจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์..” (เดลินิวส์, 9 ตุลาคม 2519)

ภายหลังการยึดอำนาจการปกครอง คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้ประกาศนโยบายด้านแรงงานเป็นอันดับแรก แสดงให้เห็นถึงการเพ่งเล็งจากรัฐบาลว่า ขบวนการกรรมกรมีส่วนสำคัญในการก่อความไม่สงบในบ้านเมือง ดังนั้น แม้รัฐบาลจะประกาศให้สิทธิในการตั้งองค์การฝ่ายนายจ้าง และองค์กรฝ่ายลูกจ้างเจรจาร่วมกันตามกฎหมายแรงงานที่มีอยู่เดิม แต่กระนั้นก็ตาม “..คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินใครขอให้้องค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็้องค์กรของฝ่ายนายจ้าง หรือ้องค์กรของฝ่ายลูกจ้าง ที่ไม่ได้จัดตั้งขึ้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายแรงงานสัมพันธ์ได้สลายตัว ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารแรงงานได้เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการของกฎหมาย..” (ข่าวพาณิชย์, 12 ตุลาคม 2519) เนื่องจากการรวมตัวของกรรมกรทั้งภายในและภายนอกโรงงานโดยมากมักเป็นการรวมกันหลวม ๆ เพื่อยื่นข้อเรียกร้องต่อทางโรงงาน การรวมตัวอย่างเป็้นทางการของกรรมกรไม่ปรากฏมากนักในโรงงาน โดยมากนายจ้างจะไม่ยินยอมให้มีการรวมกลุ่มกรรมกรจัดตั้งสหภาพแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายเพราะจะทำให้กรรมกรมีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น ดังนั้น การประกาศให้้องค์กรฝ่ายลูกจ้างที่ไม่ได้จัดตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายแรงงานสลายไปจึงเป็นการสลายขบวนการกรรมกรโดยส่วนใหญ่ ขณะที่้องค์กรฝ่ายนายจ้างนั้นแม้จะมีไม่มาก แต่ได้จัดตั้งขึ้นอย่างถูกต้องกฎหมาย

การสลายการรวมกลุ่มของกรรมกรได้รับการตอกย้ำมากขึ้นเมื่อรัฐบาลประกาศคำสั่งฉบับที่ 22 ออกมาโดยมีการแจกแจงประเภทของบุคคลที่จัดว่าเป็นภัยต่อสังคมในช่วงนั้นซึ่งอาจถูกจับกุมตัวไปสอบสวนได้ บุคคลเหล่านั้น ได้แก่ บุคคลที่

... ยุยง ปลุกปั่น ไซ้ หรือสนับสนุนให้ประชาชนก่อความวุ่นวาย หรือก่อความไม่สงบขึ้นในบ้านเมือง

... กระทำด้วยประการใด ๆ ให้ประชาชนเลื่อมใส หรือเห็นคล้อยตามในระบอบการปกครองอื่น อันมิใช่การปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

... ร่วมกันหยุดงาน หรือปิดงาน งดจ้างโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ...

(ข่าวพาณิชย์, 15 ตุลาคม 2519)

จะเห็นได้ว่า คำสั่งที่ประกาศใช้นั้นมุ่งเน้นมาที่ตัวนักศึกษาและกรรมกรอย่างมาก ขณะเดียวกัน รัฐบาลได้มีการติดตามความเคลื่อนไหวของบรรดานักศึกษาและกรรมกรอยู่ตลอดเวลา หลายคนทนการถูกติดตามตัวไม่ได้ต้องหลบหนีเข้าป่าไป ดังนั้น ขบวนการกรรมกรในส่วนของภาคเอกชนจึงได้สลายตัวไปโดยปริยาย รวมถึงกลุ่มกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าด้วย บทบาทการเคลื่อนไหวของกรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าในช่วงที่ศึกษาหมดลงด้วยเหตุนี้

โดยสรุป กระแสความคิดเรื่องเสรีภาพและประชาธิปไตยของประชาชนที่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พร้อมกับแนวคิดสังคมนิยมที่เน้นความเท่าเทียมกันของคนในสังคม ได้ทำให้ปัญญาชนกลุ่มต่าง ๆ หันไปให้ความสนใจกับ “ชนชั้นล่าง” ตามความหมายของสังคมนิยมมากขึ้น กรรมกรหญิงโรงงานทอผ้าเป็นกลุ่มหนึ่ง que เริ่มมีการพูดถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติของนายจ้างขณะที่กรรมกรหญิงเองเริ่มออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของตนมากขึ้น เมื่อสภาพสังคมเอื้ออำนวย จิตสำนึกของกรรมกรหญิงที่มีความพร้อมในการเคลื่อนไหวมานานได้รับการกระตุ้นจากนักศึกษาและผู้นำกรรมกร และด้วยเหตุที่กรรมกรหญิงได้รับความช่วยเหลือจากนักศึกษา และผู้นำกรรมกรฝ่ายซ้ายจนมีการเคลื่อนไหวหยุดงานเรียกร้องทั่วไป ทำให้ฝ่ายขวาซึ่งเสียประโยชน์จากการเคลื่อนไหวไม่พอใจ บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่ในระดับผู้ปกครองประเทศทั้งสิ้น ล้วนมองเห็นว่า หากต้องการยุติความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจะต้องกำจัดผู้นำนักศึกษา กรรมกร แกนนำคนสำคัญ บรรดาผู้ปกครองจึงสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มต่อต้านฝ่ายซ้ายขึ้นพร้อมกับการลดบทบาทนักศึกษาลง ปฏิบัติการดังกล่าวได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ การเคลื่อนไหวลดลงขณะที่กระแสฝ่ายขวากลับพุ่งขึ้นสูง ประกอบกับความแตกแยกในกลุ่มผู้ปกครองที่เกิดขึ้น การเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จึงเกิดขึ้นเพื่อยุติบทบาทของทุกฝ่ายลง